

Sosiokulttuurinen innostaminen
orientaationa kehitysvammaisten
asumisyksikköjen vapaa-ajan toiminnan
suunnittelussa

Sosiaalialan koulutusohjelma,
sosionomi
Opinnäytetyö
31.10.2008

Niina Kärkkäinen
Anna Nyberg

Koulutusohjelma	Suuntautumisvaihtoehto	
Sosiaalialan koulutusohjelma	Sosionomi (AMK)	
Tekijä/Tekijät		
Niina Kärkkäinen ja Anna Nyberg		
Työn nimi		
Sosiokulttuurinen innostaminen orientaationa kehitysvammaisten asumisyksikköjen vapaa-ajan toiminnan suunnittelussa		
Työn laji	Aika	Sivumäärä
Opinnäytetyö	Syksy 2008	51
TIIVISTELMÄ		
<p>Opinnäytetyössämme selvitimme asumispalvelua käyttävien asiakkaiden vapaa-ajan viettoon liittyviä tarpeita ja toiveita. Halusimme myös tietoa yhteisön jäsenten osallisuudesta heidän toiveidensa toteuttamisprosessissa. Lisäksi opinnäytetyön avulla etsittiin uusia malleja tukea asumispalveluasiakkaiden yhteydenpitoa ulkopuoliseen maailmaan siten, että ne parantavat asiakkaiden omaehtoista ja yksilöllistä osallistumista vapaa-ajan toimintoihin ja harrastuksiin.</p> <p>Opinnäytetyömme teoreettisena viitekehyksenä ovat sosiokulttuurinen innostaminen ja osallisuus. Innostamisessa tavoitteena on ihmisten välinen samanarvoisuus ja sen seurauksena lisääntyvä itsemääräämisoikeus. Innostamisen päämääränä voidaan pitää yksilön vapautta päättää itseään koskevista asioista sekä kykyä rakentaa hyvää arkipäivää. Osallisuudella taas tarkoitetaan mahdollisuuksia kiinnittyä elämänkaaren eri vaiheissa elämänlaadun ja elämänhallinnan kannalta merkityksellisiin yhteiskunnan instituutioihin, toimintajärjestelmiin ja kulttuurimuodosteisiin. Teimme toiminnallisen opinnäytetyön. Perustimme aineiston hankintaympäristöksi asumispalveluyksikköön vapaa-aikatoimikunnan. Opinnäytetyömme aineiston hankimme ohjaamalla ja havainnoimalla vapaa-aikatoimikunnan toimintaa.</p> <p>Vapaa-aikatoimikunnan perustaminen ja ohjaaminen osoittivat selvästi, että kyseistä toimintaa tarvittiin. Omaiset toivat esille, että asukkaiden mielipiteiden kysyminen oli uutta. Hyödylliseksi koettiin se, että asukkaille annettiin mahdollisuus ilmaista omat mielipiteensä ja tunteensa vapaa-ajan toimintaan liittyen. Opinnäytetyöprosessi vahvisti käsitystämme siitä, että kehitysvammaiset henkilöt pystyvät ilmaisemaan toiveensa ja tarpeensa. Niiden osoittamiseen tarvittiin kuitenkin uusia keinoja. Itsenäisyyden kokemukset mahdollistettiin valinnanmahdollisuuksien lisäämisen ja päätöksenteon harjoittelun kautta.</p> <p>Kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat paljon tukea pystyäkseen ilmaisemaan yksilölliset tarpeensa. Tähän heille on tarjottava mahdollisuuksia ja sopivia tilanteita. Asiakaslähtöinen tieto auttaa palvelusta vastaavia työntekijöitä toiminnan suunnittelussa. Se auttaa myös asukkaita muistamaan ja ilmaisemaan omia tarpeitaan. Lisäksi se luo pohjan sellaiselle yhteisön kehittämiseksi, jossa pystytään huomioimaan asukkaat yksilöinä. Myös yhteistyö omaisten kanssa on keskeistä vapaa-ajan toimintaa kehitettäessä.</p>		
Avainsanat		
kehitysvammaisuus, vapaa-aika, sosiokulttuurinen innostaminen, osallisuus		

Degree Programme in Social Services		Degree Bachelor of Social Services	
Author/Authors Niina Kärkkäinen and Anna Nyberg			
Title Social Animation as an orientation in Planning the Leisure of Disabled Customers Using Housing Services			
Type of Work Final Project	Date Autumn 2008	Pages 51	
<p>ABSTRACT</p> <p>In our final project we studied needs and wishes related to the leisure of the customers who use housing services. We also wanted to have information about the community members` participation in the process of carrying out their wishes. Furthermore, with the help of the final project the new models to support external communication of the customers using housing services were looked for, so that they would improve the customers` spontaneous and individual participation in the functions and hobbies of the leisure.</p> <p>As a theoretical frame of reference in our final project we used sociocultural animation and participation. The objective of animation is equality among people and as its consequence increasing autonomy. A freedom to make decisions on the matters concerning oneself and an ability to make a good day are considered goals of animation. Participation refers to the possibilities to connect the significant institutions, operational systems and cultural activities of society at different stages of life from the viewpoint of the quality of life and life management. The research method of our final project was qualitative. We established a leisure commission in the housing services unit as the environment to collect the material. We got the material for our final project by supervising and observing the operation of the commission.</p> <p>The establishment and supervision of the commission distinctly showed that the operation in question was needed. The close relatives brought out that it was something new to ask the inhabitants` opinions. The fact that the inhabitants were given the opportunity to express their own opinions and their feelings in connection with leisure activities was regarded as useful. The process of the final project strengthened our belief that people with disabilities are able to express their wishes and their needs. However, different methods were needed to show them. The experiences of independence were made possible by adding choice options and through the practice of decision-making.</p> <p>People with disabilities need a lot of support to be able to express their individual needs. Opportunities and suitable situations must be provided for them. Customer-oriented information helps the employees responsible for the service in the planning of the activity. It also helps the inhabitants to remember and to express their own needs. Furthermore, it provides the basis for such developing of the community in which it is possible to pay attention to the inhabitants as individuals. Also co-operation with close relatives is important when leisure activities are developed.</p>			
Keywords mental disability, leisure, sociocultural animation, participation			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	TAUSTA.....	3
3	AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA KEHITYSVAMMAISTEN VAPAA-AJAN TOIMINNASTA	5
4	SOSIOKULTTUURINEN INNOSTAMINEN	9
4.1	Periaatteet ja lähtökohdat.....	9
4.2	Toiminta	11
4.2.1	Dialogisuus ja pedagogisuus	13
4.2.2	Osallisuus.....	14
4.2.3	Yhteisöllisyys.....	15
4.2.4	Integraatio	15
5	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUSSUUNNITELMA	15
5.1	Aineiston kokoamissuunnitelma ja menetelmien käyttö	17
5.2	Toiminnallinen opinnäytetyö	19
5.3	Vapaa-aika.....	19
5.4	Ympäristö.....	19
5.5	Tarkoitus	20
5.6	Tavoitteet	21
5.7	Osallistava suunnittelu.....	22
5.8	Osallistuva tutkimus.....	23
5.9	Arviointi	23
6	OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMISPROSESSI.....	24
6.1	Lähtötilanteen kartoitus ja viitekehyksen hahmotus	25
6.2	Vapaa-ajan toimikunnan toteutuksen periaatteet	26
6.3	Ensimmäinen ohjauskerta	28
6.4	Toinen ohjauskerta.....	30
6.5	Kolmas ohjauskerta	32
6.6	Neljäs ohjauskerta.....	34
6.7	Aineiston käsittely.....	35
7	OPINNÄYTETYÖN TULOKSET.....	37
7.1	Nykytila, toiveet ja tarpeet	38
7.2	Vapaa-aikavihkojen sisältö	39
7.3	Asukkaiden yhdistetyt toiveet	39
7.4	Yhteenvedo pääkaupunkiseudun aluekartalle merkityistä vierailukohteista ..	40
7.5	Yhteenvedo taiteiden yöhön osallistumisesta	40
7.6	Yhteenvedo toimikunnan kokouksista.....	41
8	OPINNÄYTETYÖPROSESSIN ARVIOINTI.....	42

		2
8.1	Aihepiiri ja tavoitteiden toteutuminen	42
8.2	Toimikuntatyöskentelyn arviointi.....	43
8.3	Asukkailta ja omaisilta saatu arviointi	44
8.4	Ohjaajilta saatu arviointi	44
8.5	Oma arviointi	45
9	POHDINTA	49

1 JOHDANTO

Uudenmaan erityispalvelut Kuntayhtymän (käytämme myöhemmin nimitystä UEP) asumispalvelut tuottavat asumispalveluja vammaisille sekä muille erityisen tuen tarpeessa oleville henkilöille. Palvelun sisältö määräytyy palvelutuotteiden perusteilla ja asiakkaan henkilökohtaisen avun tarpeet huomioon ottaen. Palvelu tuotetaan pääosin ryhmäkodeissa, joiden ryhmänmuodostukseen kiinnitetään erityistä huomiota.

Asumispalvelun tavoitteena on yksilöllisen ja turvallisen elämän aikaan saaminen asiakkaille siten, että he voivat kokea mahdollisuuksiensa mukaan itse hallitsevansa elämänsä sekä käyttää ja kehittää omia taitojaan. Tavoitteena on myös varmistaa vammaisille henkilöille sellaiset elin- ja toimintaympäristöt, jotka turvaavat heille yhtäläiset mahdollisuudet osallistua tasavertaisina yhteiskunnan jäsenenä sen eri toimintoihin. Tavoitteisiin pyritään yhteistyössä asiakkaiden, heidän läheistensä sekä eri yhteistyötahojen kanssa. (Asumispalvelut 2008.)

Vammaispoliittisen toimintaohjelman mukaan tukea ja apua tarvitsevien vammaisten asuminen tulee turvata pienissä, laadukkaissa yksiköissä. Yhteisöasumisen tarkoituksena on huolehtia asumisyksiköissä asuvien vammaisten eritasoista hoitoa, avustamista ja tukea vaativista tarpeista. Asukkaiden tasa-arvoinen palvelutaso varmistetaan avoimilla hoitohenkilökuntaan kohdistetuilla kelpoisuusvaatimuksilla ja yksilöllisillä asukaskohtaisilla hoito- ja kuntoutussuunnitelmillä. Periaatteena on asukkaiden omien valintojen huomioiminen ja itsemääräämisoikeus, joilla edistetään asukkaiden hyvinvointia. (Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma 2006: 50-51.)

UEP:n kehitysvammaisia palvelevien asumisyksikköjen tavoitteena on huolehtia asukkaidensa fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnista. Kehitysvammaisten asumispalvelussa on kysymys asukkaiden yksilöllisestä asumisen tukemisesta, johon kuuluu asukkaiden henkilökohtaisesta ja yhteisöllisestä arjen sujumisesta huolehtiminen. Asumispalvelu perustuu palvelusopimukseen, joiden sisällön määrittelevät asukkaiden omaiset, palvelun ostaja (kunta) ja palveluntarjoaja (UEP).

Asumisyksikköjen toiminnassa ovat osallisina kaikki niissä asuvat asukkaat sekä UEP:n palkkaamat työntekijät. Asukkaiden itsemääräämisoikeutta asumisyksikössä rajaa kehitysvammalakiin perustuva velvollisuus päivä- ja työtoimintaan osallistumisesta, jonka toteutumista asumisyksikköjen ohjaajat osaltaan tukevat. Lisäksi asukkaiden henkilökohtaista toimintaa ja ajankäyttöä määrittelevät

asumisyksikkökohtaiset toimintasäännöt sekä joissakin tapauksissa holhoojan tai omaisen yksilöllisissä palvelusuunnitelmissa antamat ohjeet. Muu asukkaiden asumisyksikössä viettämä aika on asukkaiden vapaata aikaa, jonka suunnittelusta ja käytöstä he itse vastaavat.

Kehitysvammaisten asumispalveluyksiköistä saamiemme tietojen ja myös omien kokemustemme ja havaintojemme perusteella olemme todenneet, että asukkaiden yksilölliset vaikutusmahdollisuudet oman vapaa-aikansa laatuun ja sisältöön ovat eriyistä rajalliset. Kehitysvammaiset asukkaat eivät välttämättä kykene itse tuomaan esille toiveitaan, joilla voisivat edistää sekä omaa että yhteisönsä hyvinvointia. Kuitenkin tieto asukkaiden vapaa-aikaa koskevista toiveista ja tarpeista on asumisyksiköissä arjen toiminnan suunnittelun pohja.

Halusimme auttaa ja ohjata asiakkaita parantamaan vapaa-aikaansa koskevia vaikutusmahdollisuuksia. Perustimme asumisyksikköön kehitysvammaisten asukkaiden oman vapaa-aikatoimikunnan. Toimikuntatyöskentelyn kautta osallistimme asukkaita ja heidän omaisiaan tuottamaan tietoa asukkaiden vapaa-aikaa koskevista toiveista ja tarpeista. Tieto välitettiin sellaisenaan asumisyksikön toiminnasta vastaaville työntekijöille hyödynnettäväksi edelleen toiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä.

Keskityimme opinnäytetyössämme asukkaiden toiveiden selvittämiseen, koska niitä ei oltu aiemmin selvitetty. Teimme toiminnallisen opinnäytetyömme soveltaen laadullisen tutkimuksen menetelmiä. Keräsimme tietoa asukkaiden toiveista ohjaamalla ja havainnoimalla vapaa-aikatoimikunnan kokouksia ja antamalla asukkaille tehtäviä kokousten välisiksi ajoiksi. Kirjoitimme kokouksista muistiot, jotka lähetimme tiedoksi kaikille asukkaiden omaisille. Asukkaiden suorittamista tehtävistä kokosimme yhteenvetoraportit, joita käsitelimme seuraavissa kokouksissa. Asukkailta kootun tiedon rinnalle kokosimme tietoa myös aiemmista kehitysvammaisten henkilöiden vapaa-ajan toimintaa koskevista tutkimuksista.

Toiminnallisen opinnäytetyömme teoreettinen ajattelu perustuu sosiaalipedagogiseen traditioon ja sosiokulttuurisen innostamisen teoriaan. Siinä pyritään auttamaan ihmisiä itseapuun tavoitteena parantaa yhdessä ihmisten kanssa heidän elämänlaatuun siten, että kannustetaan ihmisiä ottamaan vastuu oman elämänsä kehittämisestä (Hämäläinen 1999: 61-62).

2 TAUSTA

Vammaisten osallisuus on ihmisoikeus- ja yhdenvertaisuuskysymys (Linnakangas – Suikkanen – Savtschenko – Virta 2006: 41). Myös kunnallinen vammaisneuvosto esittelee yhtenä tavoitteenaan vammaisten tasa-arvoisen osallistumisen kulttuuriin, urheiluun ja vapaa-ajan harrastuksiin (Tavoitteena kaikille kuntalaisille sopivat ratkaisut 1997: 2). Euroopan neuvoston vammaispoliittisen toimintaohjelman (2006: 50) tavoitteiden mukaan itsenäiseen elämään sekä asuinpaikkaan ja asumismuotoon vaikuttaminen on tärkeä osa vammaisten itsemääräämisoikeutta. Tavoitteena on, että asumista yhteisöpohjaisissa asumismuodoissa ja itsenäisesti tuetaan. Erityistä huomiota tulee kiinnittää paljon tukea tarvitseviin vammaisiin henkilöihin ja heidän erityistarpeisiinsa.

Kehitysvammaisuutta määritellään erilaisin termein. Lakitekstissä kehitysvammaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi. Suomessa voimassa olevan kehitysvammalain mukaan erityishuollon palveluihin on oikeutettu henkilö, jonka kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden tai vamman vuoksi. (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977/519.)

Maailman terveysjärjestön luokituksen mukaan lievästi kehitysvammainen henkilö on älykkyyksiältään 11-vuotiaan tai sitä nuoremman älykkyyssiässä, keskivaikeasti kehitysvammainen 6-8 -vuotiaan älykkyyssiässä, vaikeasti kehitysvammainen 3-5-vuotiaan älykkyyssiässä ja syvästi kehitysvammainen 0-2-vuotiaan älykkyyssiässä. Syvä älyllinen kehitysvamma aiheuttaa täydellisen riippuvuuden ihmisistä ja jatkuvan hoivan tarpeen. Tällöin kehitysvammainen tarvitsee ympärivuorokautista valvontaa. (Kaski – Manninen – Mölsä – Pihko 2001: 20, 23, 26.)

Kehitysvammaisten asumispalveluasiakkaiden elämänlaatua koskevassa raportissa todetaan, että yhä useammat kehitysvammaiset ovat siirtyneet laitoksista ryhmäkoteihin tai muihin yhteisasumismuotoihin, useimmiten sellaisiin, joissa muutkin asukkaat ovat kehitysvammaisia. Asumisyksikön ihmissuhteita leimaa toisaalta pakollisuus (palkatut työntekijät ja asuinkumppanit, joita ei voi itse valita) ja toisaalta läheisyys (työntekijät koetaan ystäviksi). Ystävyysuhteet rajoittuvat yleensä kehitysvammaisten ryhmään ja lähityöntekijöihin. Ongelmaksi koetaan se, että kehitysvammainen ei voi itse vaikuttaa elämänsä ratkaisuihin eikä kasvamahdollisuuksiin. Arkisissakin asioissa elämän olosuhteet, lähinnä palvelujen toteuttamistavat, asettavat rajoituksia itsenäiselle elämälle. (Matikka 1999: 61, 63-64.)

Omat havaintomme kehitysvammaisten asukkaiden vaikutusmahdollisuuksista ovat saaneet tukea Leena Matikan raportissa esille nostamista ongelmista. Asukkaiden turhautuminen asumisyksikön sosiaalisessa kontekstissa näkyy useimmiten käyttäytymisoireiluna viikonloppuisin ja lomajaksojen aikana, jolloin asukkaille ei ole tarjolla vakiintuneita, yhteisön ulkopuolisia, vapaa-ajan palveluja. Virikkeitä ja mielihyvää tarjoavan toiminnan puuttuessa asukkaat masentuvat ja ahdistuvat. Asukkaiden keskuudessa saattaa esiintyä kiukuttelua, keskinäisiä riitoja, itkuisuutta, vetäytymistä omiin oloihin sekä passivoitumista. Nämä vaikuttavat asumisyhteisön ilmapiiriin. Mitä ikääntyneemmistä asukkaista on kysymys, sitä harvemmiksi ja yksipuolisemmiksi heidän kontaktinsa asumisyksikön ulkopuoliseen maailmaan käyvät. Asumisyksikkö on heille usein päivätoimintakeskuksen lisäksi ainoa elinympäristö.

Työskennellessämme kehitysvammaisten asukkaiden asumispalveluyksiköissä tilapäisinä ohjaajina olemme usein kokeneet vapaa-ajan toiminnan ohjaamista ja toteuttamista rajoittavaksi tekijäksi asukkaiden mieltymyksiä koskevan tiedon puutteen. Mielekkään ja virikkeellisen toiminnan suunnittelua ja toteutusta varten tarvitaan asumisyksikkökohtaista tietoa asukkaiden toiveista, joiden toteuttamiseen he sitoutuvat. Hetkellisten mielijohteiden perusteella ei toimintaa pystytä käynnistämään, vaan se vaatii etukäteissuunnittelua. Etukäteen suunnitellut menettelytavat ovat edellytys asiakaslähtöisen toiminnan järjestämiselle. Onnistuneet asukkaiden vapaa-ajalla toteutettavat aktiviteetit ovat riippuvaisia ryhmään kuuluvien asukkaiden toimintakyvyn tasosta ja taidoista, henkilökohtaisista mieltymyksistä, taloudellisista resursseista sekä käytettävissä olevista ohjaaja- ja tukiresursseista.

Mietimme miten asumisyksiköiden sisällä voisi kehittää kehitysvammaisten asukkaiden vapaa-ajan toimintaa? Henkilökunta ohjaa ja valvoo asukkaita ruuanlaitossa ja ruokailussa, hygieniasta ja siisteydestä huolehtimisessa sekä pukeutumisessa ja raha-asioiden hoidossa. Työskentely perustuu yhteisössä yhteisesti sovittuihin toimintasääntöihin, joiden mukaan asukkaat osallistuvat kykyjensä mukaan arkensa askareisiin. Toimintasuunnitelmissa huomioidaan myös kulttuuriset traditiot, jolloin pyritään järjestämään juhlatunnelmaa koristeluilla ja perinneruuilla. Arki-iltaisain asukkaille on tarjolla yhdistysten tarjoamia viriketoimintoja, mutta viikonloput, arkipyhät ja kesälomakaudet vaativat jo omatoimisuutta vapaa-ajan suunnittelussa.

Halusimme kokeilla, miten kehitysvammaiset asukkaat kykenevät tuettuina vaikuttamaan vapaa-ajan toimintaansa. Kokeilutoiminnan keinoksi esitimme asukkaiden oman vapaa-aikatoimikunnan perustamista. Toimikuntatyöskentelyn tavoite

oli tuottaa tietoa asumisyksikölle asukkaiden vapaa-aikaa koskevista toiveista. Toimikuntatyöskentelyn pyrkimyksenä oli myös tukea kehitysvammaisten asukkaiden yhteyksiä asumisyksikön ulkopuoliseen maailmaan. Työskentelymuodolla halusimme antaa asukkaiden omaisille vaikutusmahdollisuuden perheenjäsentensä tarpeiden esilletuomisessa sekä mahdollisuuden osallistua lähiomaistensa vapaa-ajan toiminnan kehittämiseen asumisyksikössä.

Tarjosimme opinnäytetyöideamme UEP:n asumispalveluista vastaavalle päällikölle. Orientoivassa keskustelussa asumispalveluista vastaavan päällikön ja Uudenmaan vammaisalan kehittämissyksikköhankkeen johtavan psykologi/tutkijan kanssa todettiin esitetyn opinnäytetyön idean sopivan hyvin UEP:n asumispalveluratkaisujen kehittämisstrategiaan. Saimme tilauksen työllemme. Halusimme keskittyä työssämme UEP:n asumispalvelua käyttävien kehitysvammaisten asukkaiden vapaa-aikaa koskevien toiveiden etsimiseen, koska tieto asukkaiden tarpeista on vapaa-ajan toiminnan suunnittelun ja kehittämisen perusta. Keskustelun pohjalta syntyi opinnäytetyöllemme toinenkin tavoite. Se oli tuottaa UEP:lle yleistä tietoa vapaa-aikatoimikuntamallista ja asiakaslähtöisestä palvelujen kehittämisestä.

3 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA KEHITYSVAMMAISTEN VAPAA-AJAN TOIMINNASTA

Kehitysvammaisten ihmisten elinoloja ja elämänlaatua koskevia tutkimuksia on runsaasti. Käytettyjä näkökulmiakin on useita (yhteiskunnallisia, lääketieteellisiä, poliittisia). Opinnäytetyössämme halusimme järjestää kehitysvammaisille asukkaille osallistumisen mahdollisuuksia vapaa-aikansa suunnitteluun. Osallisuuden luomisessa on mielestämme kysymys asukkaiden kuuntelusta, dialogista ja dialogin mahdollistamisesta. Dialogia rajoittavat usein asukkaiden eriasteiset kehitysvammat, jolloin kommunikointiin tarvitaan erityisasiantuntemusta. Etsimme teorian tietoa aikaisemmista kehitysvammaisten asukkaiden parissa tehdyistä vapaa-ajan viettoa koskevista tutkimuksista ja opinnäytetöistä. Kokosimme opinnäytetyömme suunnittelun pohjaksi työmme kannalta keskeisiä kehitysvammaisten vapaa-ajan viettoa koskevia tutkimuksia.

Susanna Nouko-Juvonen (2000: 41) toteaa, että kehitysvammaisuutta on tulkittu sosiaalisen mallin lähtökohdista jo 1970-luvulta lähtien. Hän lainaa kehitysvammapalveluja käsittelevässä tutkimuksessaan Jeanne Mercerin (1973) poikkeavuuden leimaamisteorian lähtökohdista tekemää määrittelyä kehitysvammaisuudesta:

Ihmiset eivät kuulu mihinkään luokkaan ennen kuin me sijoitamme heidät johonkin. Heidä joita kutsumme kehitysvammaisiksi, ja mihin asetamme rajan kehitysvammaisen ja normaalin välille, riippuu omasta kiinnostuksestamme ja luokittelun tarkoituksesta. Kehitysvammaisuuden älykkyyteen liittyvät ongelmat ovat viime kädessä luokittelun ja terminologian ongelma. (Nouko-Juvonen 2000: 41.)

Kehitysvammaisten henkilöiden mahdollisuudet vaikuttaa omaan elämäänsä, myös vapaa-aikaansa, saattavat olla heikentyneet. Vammat, ympäristön suunnittelu, avustajien puute, ylihuolehtiminen ja jokapäiväisten kokemusten puute uhkaavat kehitysvammaisen henkilön itsemääräämisoikeutta. Kehitysvammaisen henkilö saattaa myös pyrkiä miellyttämään muita ihmisiä, koska hän on heidän avustaan ja tuestaan riippuvainen. Silloin hänen omat toiveensa ja tarpeensa helposti unohtuvat. (Autio 1993: 26.)

Kanssakäymisessä toisten ihmisten kanssa on oleellista tulla ihmisenä vastaanotetuksi ja ymmärretyksi. On erittäin tärkeää, että kehitysvammaisen henkilö ilmaisee tunteitaan, toiveitaan ja tarpeitaan. Tarkkailemalla kehitysvammaisen henkilön sanattomia viestejä ja ottamalla hänen mielipiteensä huomioon edistetään hänen elämänhallintaansa. Huomioon ottava ja osallistava käyttäytyminen tukee pyrkimyksiä ylläpitää ja kehittää myönteisiä sosiaalisia suhteita kehitysvammaisen henkilön elämässä. (Öhman 1993: 12,14.)

Tiina Aution vuonna 1993 julkaistussa tutkimusraportissa todetaan, että valinnanteon harjoittelu, myös vapaa-aikana, on kehitysvammaisille tärkeää. Usein he tarvitsevat siihen paljon tukea. Aution tutkimuksen mukaan kokemus omista vaikutusmahdollisuuksista näyttää olevan yhteydessä muihin positiivisiin kokemuksiin kehitysvammaisen henkilön elämässä. Siksi vaikuttamismahdollisuuksien lisäämiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Aution tutkimuksessa selvitettiin, että koetut vaikuttamismahdollisuudet ovat yhteydessä kehitysvammaisen henkilön ystävien määrään. Tutkimuksessa kerrotaan, että noin 60 %:lla paljon tukea ja apua tarvitsevista on ystäviä kolme tai enemmän. Vastaavaan ystävien lukumäärään ylittää 80 % itsenäisistä kehitysvammaisista. Paljon tukea ja apua tarvitsevat ovat useammin ilman ystävää kuin itsenäiset kehitysvammaiset. Hyvin yksinäiseksi elämänsä kokee noin 33 % vähän vaikutusmahdollisuuksia omaavista kehitysvammaisista henkilöistä. Paljon vaikutusmahdollisuuksia omaavien kehitysvammaisten henkilöiden keskuudessa vastaava luku on 12 %. (Autio 1993.)

Anneli Öhmanin vuonna 1993 julkaistun tutkimusraportin mukaan mukaan kodin ulkopuolisiin harrastuksiin voi osallistua noin kaksi kolmasosaa kehitysvammaisista.

Suurin osa kehitysvammaisista viettää mielellään aikaa muiden seurassa. Kuitenkin vajaa 10 % viihtyy paremmin itsekseen. Kommunikaation ongelmat puheen ymmärtämisen tai ilmaisun alueella eivät vaikuta liittymiseen muiden ihmisten seuraan. Tutkimusraportin mukaan vaikeasti puhehäiriöisetkään eivät ole kokeneet oloaan torjutuksi muiden seurassa.

Öhman mainitsee, että omaehtoinen lähiyhteiskuntaan liittyminen ei onnistu kaikilta kehitysvammaisilta. Usein tarvittaisiin saattajaa, mutta sen järjestäminen on harvoin mahdollista. Saattajapalveluiden puute ehkäisee kehitysvammaisen henkilön sosiaalisten suhteiden syntymistä. Tutkimusraportin aineistosta paljastuu myös, että suuri osa kehitysvammaisista henkilöistä käy kaupungilla ostoksilla, erittäin monet istuskelevat kahviloissa ja myös ravintoloissa käydään. Tanssipaikoillakin on vierailtu ja kerhotoimintaan osallistuttu. Tutkimusraportista selviää, että kehitysvammaisen asumismuoto on yhteydessä kerhoissa käymiseen. Itsenäisimmin asuvat käyvät kerhoissa muita useammin. Öhman arvelee sen johtuvan runsaammista valinnanmahdollisuuksista verrattuna runsaasti apua ja tukea tarvitseviin. Myös sosiaaliset valmiudet näyttävät itsenäisesti asuvilla henkilöillä runsailta ja tukihenkilöiden tarve heidän kohdallaan on vähäinen.

Tutkimusraportin aineiston mukaan näyttää siltä, että harrastuksiin osallistuakseen kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat henkilökunnan tukea. Noin 20 % tutkimukseen osallistuneista harrastaa ystäviensä tai muiden asukkaiden kanssa, noin 33 %:lla on harrastuskaverina perheenjäsen ja 20 %:lla muu omainen. Noin puolet tutkimukseen osallistuneista ehdottaa yleensä itse harrastuksiin osallistumista. Aineiston perusteella Öhman esittää kritiikkiä harrastusten määrää kohtaan. Niitä voisi kehitysvammaisilla olla huomattavasti enemmän. Hän kertoo, että vaikeimmin kehitysvammaisille voi olla vaikea löytää sopivia toiminnan muotoja, vaikka elämänpiirin laajentaminen ja sosiaalisten verkostojen rakentaminen vaatisivatkin kodin ulkopuolisten toimintojen lisäämistä. (Öhman 1993.)

Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksessä vuodelta 1997 on tutkittu kehitysvammaisten elämänlaatua laitoshoidosta uusiin asumismuotoihin siirtymisen jälkeen. Kohderyhmänä Satu Syrjälällä ovat olleet Honkalammen ja Vaalijalan keskuslaitoksista vuonna 1993 muuttaneet kehitysvammaiset henkilöt. Kehitysvammaisten vapaa-ajan toiminnan osalta muutos parempaan on tapahtunut 36 %:n kohdalla. Sillä tarkoitetaan vapaa-ajan toiminnan monipuolistumista. 23 %:n kohdalla muutos on tapahtunut huonompaan. Tällöin vapaa-ajan toimintamahdollisuudet ovat kaventuneet pienen paikkakunnan, vähäisen tarjonnan tai

pitkien matkojen takia. Myös vähäiset mahdollisuudet saattajapalveluihin ovat vaikeuttaneet kehitysvammaisten vapaa-ajan viettoa. (Syrjälä 1997.)

Toimintaterapeuttiopiskelija Petra Lehtovaara on selvittänyt opinnäytetyössään vuonna 1998 lievästi kehitysvammaisten kokemuksia syrjäytymisestä vapaa-ajalla. Hänen johtopäätöksensä osoittavat, että kehitysvammaisten joukossa on sekä vapaa-ajallaan itsensä syrjäytyneiksi kokevia että niitä, jotka eivät koe syrjäytymistä vapaa-ajallaan. Suurimmalla osalla Lehtovaaran haastattelemissa henkilöistä on useita harrastuksia ja niissä käydään sekä yksin että ryhmässä. Kodin ulkopuolisista, yksin harrastettavista harrastuksista mainitaan uinti, lenkkeily ja kaupungilla kuljeskelu. Kodin sisäisiä harrastuksia ovat puolestaan lukeminen, tv:n katselu ja musiikin kuuntelu. Myös ulkoilua pidetään suosittuna harrastuksena.

Lehtovaaran haastatteluaineiston mukaan lievästi kehitysvammaiset henkilöt tapaavat ystäviä yleensä tukiyhdistysten järjestämissä kerhoissa. Erityisesti heitä kiinnostavat yhteiset matkat ja tapahtumat. Osaa haastatteluun osallistuneista näyttää harmittavan se, että heillä on erittäin vähän ei-kehitysvammaisia ystäviä. Asiaan vaikuttavat aikaisemmat huonot kokemukset, halveksunta ja huono kohtelu. Naishaastateltavat ovat sen sijaan tyytyväisiä siihen, että viettävät vapaa-aikansa kehitysvammaisten ystävien parissa. Jokainen haastateltava pitää vapaa-aikansa määrää riittävänä. Jotkut haastatelluista ovat jopa halukkaita vähentämään sitä. Tulosten perusteella Lehtovaara päättelee, että lievästi kehitysvammaisten henkilöiden vapaa-ajan toiminnoissa saattaa olla joitain puutteita. Tämä saattaa hänen mukaansa johtaa siihen, että kehitysvammaiset kokevat itsensä yksinäisemmiksi vapaa-ajalla kuin työssä. (Lehtovaara 1998.)

Päivi Lindin vuonna 2002 valmistuneessa opinnäytetyössä kerrotaan, että vammaisten kokema vapaa-ajan määrä on keskimäärin viidestä seitsemään tuntiin vuorokaudessa. Lind on kerännyt tutkimusaineistonsa kyselylomakkeilla 73 vammaiselta henkilöltä, jotka asuvat palvelutalossa tai asumispalveluyksikössä. Hänen saamiensa tulosten mukaan kulttuuri kiinnostaa vastaajia eniten. Varsinkin elokuvista pidetään. Muina kiinnostuksen kohteina Lind mainitsee ulkoilun, matkailun ja musiikin. Mielihyvä ja virkistys koetaan vastaajien keskuudessa merkityksellisimmiksi tekijöiksi vapaa-ajan toimintaan osallistumisessa. Toimintakyvyn heikkous ja avustajien puute ovat puolestaan osallistumista hankaloittavia asioita.

Johtopäätöksissään Lind toteaa, että vammaisten vapaa-ajan määrä ja osallistuminen vapaa-ajan toimintoihin eivät poikkea suomalaisten vapaa-ajasta yleensä. Vaikka

osallistuminen onkin heikkoa, kiinnostusta vapaa-ajan toimintaan on paljon. Lind pitää tärkeänä erityisesti vammaisten avopalvelujen kehittämistä. Hänen mukaansa avopalveluilla helpotetaan vammaisten täysivaltaista osallistumista vapaa-ajan toimintoihin. (Lind 2002.)

Riitta-Leena Huttusen toimittamassa Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisemassa tutkimuksessa vuonna 1998 on käynnistetty ja kehitetty kehitysvammaisten aikuisten oma-aputoimintaa Selviydytään yhdessä - projektin avulla. Oma-apuryhmillä tarkoitetaan vapaaehtoisia pienryhmiä, joiden kaikki jäsenet ovat aikuisia tai nuoria kehitysvammaisia. Ryhmänohjaajat ja ryhmäläiset saavat tukea tukihenkilöiltä eli tutoreilta. Ryhmissä opiskellaan oman elämän hallintaa tukevia taitoja. Tärkeänä tavoitteena pidetään myös kehitysvammaisten keskinäisten ystävyysuhteiden muodostumista.

Huttusen haastatteluaineiston perusteella voidaan todeta, että ryhmään kuuluminen on tärkeää kaikille osallistujille. Ryhmäläiset kokevat, että uusien asioiden oppiminen, ystävien tapaaminen ja vaihtelun saaminen arkipäivään motivoivat ryhmään osallistumiseen. Samassa tutkimuksessa oman aineistonsa pohjalta Pirjo Koivula kertoo, että ryhmäläiset pitävät kokoontumisten parhaana antina yhdessä oloa ja keskusteluja. Osa ryhmistä on tehnyt yhteisiä retkiä ja tutustumiskäyntejä ja myös niistä pidetään paljon. Edelleen samassa tutkimuksessa Annika Metso arvioi aikuisten kehitysvammaisten oma-apuryhmien toimintaa. Hänen arvionsa mukaan toiminnasta on muodostunut mielekästä ja säännöllistä vapaa-ajan toimintaa virallisen sektorin ulkopuolella. Ryhmissä on muodostettu syviä ihmissuhteita ja ryhmäläisten itseohjautuvuus on parantunut. Myös vuorovaikutus ryhmäläisten välillä on lisääntynyt. (Huttunen 1998.)

4 SOSIOKULTTUURINEN INNOSTAMINEN

Teoreettinen ajattelumme perustuu sosiaalipedagogiseen traditioon ja sosiokulttuurisen innostamisen teoriaan. Sosiaalipedagogisessa työssä on keskeistä auttaa ihmistä itseapuun ja tuottaa siinä tarvittavaa subjektiutta. Tavoitteena on parantaa yhdessä ihmisten kanssa heidän elämänlaatuun siten, että kannustetaan ihmisiä ottamaan vastuu oman elämänsä kehittämisestä. (Hämäläinen 1999: 61-62.)

4.1 Periaatteet ja lähtökohdat

Sosiokulttuurisella innostamisella tavoitellaan yhteisöllistä toimintaa, tiedostamista ja muutoksen aikaan saamista. Siitä osoituksena on solidaarinen yhteiskunta.

Yhteiskunta, jossa ihmiset osallistuvat, kehittyy vähitellen kulttuurisesti demokraattiseksi. Toiminta lähtee liikkeelle yksilön arjen uudistamisesta. Muutoksen aikaan saaminen vaatii tiedostamista ja sitoutumista. Innostamisessa näkyvät sekä yhteisölliset, kulttuuriset että kasvatukselliset ulottuvuudet. (Kurki 2002: 34.)

Sosiokulttuurinen innostaminen on sosiaalipedagogiikan alakäsite. Näin ollen voidaan sanoa, että innostamisen teoriaperusta on lähtöisin sosiaalipedagogiikasta. Innostaminen on ammatillista toimintaa. Yksilön elämänlaadun lisäksi sosiaalipedagogisin menetelmin pyritään parantamaan koko yhteiskunnan hyvinvointia. Toiminta saa alkunsa arjesta. Johtaessaan puutteellisuuteen elämän eri osa-alueilla yksilöiden ja yhteisöjen poikkeavat elämäntavat synnyttävät sosiaalipedagogisen toiminnan tarpeen. Sosiaalipedagogisen toiminnan tavoitteena onkin vahvistaa sekä yksilöä että yhteisöä. (Sternberg 2004: 22.)

Sosiokulttuurinen innostamistoiminta rakentuu sosiaalipedagogiselle tieteelliselle perustalle. Se on toimintaa, joka kohdentuu kaikille elämänalueille sekä ikä- ja yhteiskuntaryhmille. Se on myös laaja-alaista ja monipuolista. Koulutukselliset, kulttuuriset sekä taiteeseen ja vapaa-aikaan liittyvät ulottuvuudet ovat osa sosiokulttuurista innostamistoimintaa. Innostamisessa tavoitteena on ihmisten välinen samanarvoisuus ja samanarvoisuuden seurauksena lisääntyvä itsemääräämisoikeus. Sosiokulttuurisen innostamisen päämääränä voidaan pitää yksilön vapautta päättää itseään koskevista asioista sekä kykyä rakentaa hyvää arkipäivää. Innostamisella on merkitystä myös yhteisön ja yhteiskunnan traditionaalisten arvojen säilyttäjänä. Innostamisen avulla siirretään eteenpäin kulttuurista perintöä. Innostaminen on aina tahdonalaista toimintaa, jossa korostuvat ihmisten vapaa tahto, aktiivisuus, osallistuminen, yhteisöllisyys ja aitous. (Leimio – Reijonen 2002: 21- 22.)

Sosiokulttuurisen innostamisen oppi-isänä pidetään brasilialaista Paulo Freireä. Hän pitää perusajatuksenaan Aristoteleelta lainaamaansa näkemystä siitä, että vapaa ihminen on inhimillinen. Ihminen ei ole vapaa ilman valinnan mahdollisuuksia. (Kurki 2002: 61.) Freire korostaa tiedostamisen tärkeyttä. Tyrannisoitujen ja lannistettujen ihmisten itseluottamuksen ja toimintakyvyn vapauttaminen johtaa hänen toiminnassaan oma-aloitteisuuteen, olosuhteita muuttavaan menettelyyn. Juuri tämä tapahtuu tiedostamisen lääkkeellä. Henkilökohtaisen tiedostamisen tasolta siirrytään vähitellen kulttuurin ja historian ymmärtämiseen. Olennaista on nimenomaan tiedostaa oma merkityksensä kulttuurin ja historian syntymisessä. Ihmisten toimintakyky saadaan käyttöön kokemusten, elämysten, tasavertaisuuden, päättelyn ja toiminnan kautta. (Sternberg 2004: 22.)

Suomeen sosiokulttuurisen innostamisen käsitteen on tuonut Leena Kurki. Käsite on peräisin latinalaisesta maailmasta. Kurki käsittää sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteellisena toimintana, jossa pääpaino on ihmisten osallistumisessa. Osallistumisen avulla pyritään asenteiden muuttamiseen ja yhteiskunnallisen todellisuuden parantamiseen. Innostaminen on toimintaa, joka lisää ihmisten ymmärtämystä, yhdessä tekemistä ja aktiivisuutta. (Sternberg 2004: 21.)

Toimiminen yhteistyössä muiden kanssa parantaa yksilöiden ja yhteisöjen elämänlaatua. Yhteistyötä pidetään sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena. Toiminnan lähtökohtana on tietoisuus ja kriittinen ajattelu. Toimintaan motivoidutaan, kun toiminta koskee omaa itseä. Innostamisen perustavoitteina mainitaankin henkilökohtainen muutos ja vapautuminen, vallitsevien olosuhteiden ylittäminen sekä voimavarojen saavuttaminen. Siten ihminen kuntoutuu, aktivoituu ja saavuttaa sosiaalisen muutoksen. Innostamisen ideologiassa korostetaan ihmisen aktiivisuutta sekä itsemääräämisoikeutta. (Leimio – Reijonen 2002: 22.)

Sosiokulttuurisessa innostamisessa ihmiset saatetaan tietoisiksi omasta historiastaan ja sen sisältämistä rooleista. Se tarkoittaa, että ympäristöön suhtaudutaan kriittisesti ja tavoitellaan sen muuttamista aktiivisin keinoin. Myös yhteisön toimivuutta koetellaan. Innostamisella on kasvatuksellinen ulottuvuus, jossa ihminen toimii subjektina. Sosiokulttuurisessa innostamisessa ihminen on yhteydessä sekä sosiaaliseen, kulttuuriseen että luonnon ympäristöönsäkin. Siten hän toimii ja oppii. Innostaminen on pedagogisen intervention tekniikka, jota tehdään nimenomaan työ- ja vapaa-ajalla. Aktiivisuutta ja osallistamista tavoitellaan erilaisia pedagogisia menetelmiä käyttäen. (Leimio- Reijonen 2002: 22.)

Sosiaalipedagoginen työ suunnataan ihmisten pariin siten, että heille innovoidaan osallistumisen kannalta hyvät toimintamahdollisuudet. Tämä ehkäisee syrjäytymistä ja siitä johtuvaa kielteisen identiteetin muodostumista. Ihmisten välinen tasavertainen vuorovaikutus auttaa yksilöä tiedostamaan oman historiallisen asemansa, jolloin hän kykenee arvioimaan omaa toimintaansa, vastaamaan yhteiskunnallisiin haasteisiin ja ottamaan vastuuta olosuhteiden muutoksesta. Yksilöiden omista realiteeteista käsin tapahtuva kasvatus kehittää kriittistä tietoisuutta. (Sternberg 2004: 22.)

4.2 Toiminta

Toimintana sosiokulttuurinen innostaminen nähdään pedagogisina, kulttuurisina ja luovina aktiviteetteina sekä yhteisöllisinä vapaa-ajan menettelyinä. Esimerkkejä

pedagogisista toiminnoista voivat olla seminaarit, kurssit, työpajat ja väittelyt. Näillä keinoilla tavoitellaan ihmisten kriittisen pohdiskelun kehittämistä. Kulttuurisia aktiviteetteja ovat konsertit, museot ja taidetapahtumat. Näihin toimintoihin osallistumalla ihmiset omaksuvat oman aikansa kulttuuriperintöä sekä tuottavat uutta elävää kulttuuria. Vapaa-ajan tarkoitus on virkistää ihmistä. Siksi vapaa-ajan aktiviteetit konsentroituvat ihmisen fyysisen kunnon ja terveyden kehittämiseen. Toiminnan tasolla sillä tarkoitetaan juhlia, pelejä ja leikkejä, lepoa unohtamatta. Yhteisöllisiin aktiviteetteihin voidaan lukea myös useat yhdistystoiminnan muodot. (Leimio – Reijonen 2002: 23.)

Sosiokulttuurista toimintaa voi olla uuden toiminnan aloittaminen tai jo olemassa olevan toiminnan suuntaaminen sosiokulttuurisesti. Keskeistä on se, että toiminta tapahtuu ihmisten tarpeista käsin. Innostaminen käsitetään kulttuurisina, kasvatuksellisina, sosiaalisina, urheilullisina, yhteisöllisinä sekä vapaa-aikaan ja turismiin liittyvinä strategioina. Avarasti katsoen kaiken inhimillisen toiminnan voi nähdä sosiokulttuurisena. (Kinnunen – Penttilä – Rantala – Salonen – Tervo 2003: 17.)

Sosiokulttuurisen toiminnan tavoitteina pidetään yksilöllistä ja yhteisöllistä kehitystä. Toiminnassa painotetaan kasvua, tiedostamista, osallistumista ja luovuutta. Opittujen keinojen avulla vahvistetaan ihmisten aloitteellisuutta, asioiden toteutumista sekä vapaata ja vastuuntuntoista toimintaa. Ihmisten piilossa olleet kyvyt halutaan saada käyttöön. Sosiokulttuurisin menetelmin mahdollistetaan ihmisten osallistuminen sosiaaliseen, kasvatukselliseen ja kulttuuriseen toimintaan. Kyseiset sisällölliset näkökulmat ovat aina mukana innostamisen ja innostumisen prosessissa. Ne voivat tosin, tilanteesta riippuen, painottua eri tavoin. (Kinnunen ym. 2003: 18.)

Kinnunen ym. (2003: 18) mukaan sosiokulttuurisen toiminnan avulla herkitetään ihmiset huomaamaan omien unelmiensa olemassaolo sekä synnyttämään elämää sinne, missä sitä ei näytä olevan. Ihmiset havahdutetaan toimimaan motivoituneesti ja uskomaan omiin mahdollisuuksiinsa. Innostaminen kannustaa ihmisiä toimimaan vapaasti ja vastuuntuntoisesti oman elämänsä sekä ympäristönsä laadullisen ja sosiaalisen muutoksen aikaan saamiseksi.

Innostamiseen liittyvillä teoilla aktivoidaan ihmisiä osallistumaan oman yhteisönsä kehittämiseen. Toiminnan lähtökohtana ovat ihmisten omat tarpeet. Kinnunen ym. (2003: 18-19) nostavat toiminnan tärkeimmäksi tavoitteeksi ihmisten historiallisen roolin tiedostamisen. Ihmisten parissa tapahtuvalla lähiyhteistyöllä nähdään olevan kauaskantoisia vaikutuksia myös laajalle yhteiskunnalliseen toimintaan.

Innostumiseen ei aina tarvita muita ihmisiä. Innostua voi myös yksin. Myöskään innostaminen ei aina johda innostumiseen. Yhteisöllisyys synnyttää sosiaalisia suhteita, joita ohjaavat yhteiset intressit ja arvot. Ne muodostuvat ja kehittyvät vuorovaikutuksessa. Sen sijaan, että kuunneltaisiin vain yhteisön vahvimpia jäseniä tai toimittaisiin vanhojen perinteiden ohjaamina, huomioidaankin yhteisön kaikkien jäsenten tarpeet ja ajatukset tasavertaisesti. (Kinnunen ym. 2003: 20.)

Kinnunen ym. (2003: 21-22) toteavat, että sosiokulttuurinen toiminta voi olla jatkuvaa tai projektinomaista. Toisaalta projekti voi olla kertaluontoinen tai jatkua pitkään. Projektinomaisuuden etuna pidetään sitä, että tapahtumien etenemistä on helppo seurata. Innostamiseen liittyvän projektin osalta sille on asetettava selkeä yleisteema. Teeman tarkoituksena on havainnollistaa se todellisuus, jossa ihmiset elävät. Luovan, yhteisöllisen ja kulttuurisen prosessin kautta ihmiset saatetaan tietoisiksi oma-aloitteisesta roolistaan tulevaisuuteen vaikuttajina.

Yhteisöllisessä, sosiokulttuurisessa toiminnassa painotetaan tekemisen kautta oppimista. Lepokin on tärkeää. Toiminnasta on todellista hyötyä vasta silloin, kun ihmisten jaksamisesta huolehditaan. Ihminen saa olla myös heikko. Todellinen vahvuus on heikkouden hyväksymistä ja todellinen tehokkuus sallii joskus olemisen kepeyden. (Kinnunen ym. 2003: 24.)

4.2.1 Dialogisuus ja pedagogisuus

Yhteisön jäsenten integraatiolla tarkoitetaan sitä, että ollessaan vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ihmiset tuntevat toisensa ja jakavat keskenään juuri siinä hetkessä vallitsevat arvot. Inhimillinen ja oikeudenmukainen yhteiskunta voi syntyä vain yhteisöllisen toiminnan seurauksena. Tämä tarkoittaa jokaisen osallistujan näkemysten huomioimista. Dialogisen suhteen syntyminen vaatii sitä, että ryhmän jokainen jäsen saa äänensä kuuluviin. Dialogisen keskustelun kautta mahdollistetaan kaikkien osallistujien toiveiden ja tarpeiden ilmaisu. (Kurki 2002: 51.)

Dialogisuus ja pedagogisuus ovat sosiaalipedagogiikassa merkittäviä käsitteitä. Sosiaalipedagogisin menetelmin ihmisiä autetaan kehittymään vastuunkantajiksi omassa ja yhteisönsä elämässä. Vastuun tunne syntyy sisäisestä motivaatiosta ja elämän yhteisöllisen luonteen ymmärtämisestä. Se ei saisi koskaan perustua ulkoiseen paktoon. (Sternberg 2004: 23.)

Dialogi on innostamisen peruskäsite. Dialogilla tarkoitetaan ihmisten välistä onnistunutta kanssakäymistä. Dialogisessa suhteessa ihmiset kuuntelevat ja tulevat kuulluiksi. He rohkaistuvat toimimaan yhteistyössä muiden ihmisten kanssa. Dialogiin liitetään minä-sinä –suhde, jolla tarkoitetaan aitoa ja vastavuoroista vuorovaikutusta. Tällöin ihmistä ei verrata toiseen. Avoimessa dialogissa kaksi ihmistä keskustelee, arvioi ja uudistaa elämänsä todellisuutta. (Kinnunen ym. 2003: 19.)

Kinnusen ym. (2003: 19) mukaan horisontaalisella dialogilla tarkoitetaan yhteisön sisällä käytävää dialogia. Vertikaalinen dialogi on keskustelua yhteisön ja sen toimintaympäristön välillä. Sekä yhteisön sisällä käytävää dialogia että yhteisön ja sen toimintaympäristön välillä käytävää keskustelua pidetään sosiokulttuurisen toiminnan kannalta merkityksellisinä. Erityisesti vertikaalinen dialogi on yhteiskunnan uudistumisen ja uuden kulttuurin synnyn kannalta tärkeä.

Dialogisen suhteen synnyttämät ristiriidat ja jännitteet nähdään sosiokulttuurisessa toiminnassa positiivisina, yhteisön kehittymiseen johtavina tilaisuuksina. Ristiriidat voivat syntyä horisontaalisesti tai vertikaalisesti. Sosiokulttuurisesta näkökulmasta katsottuna ne ohjaavat toimintaa yhteiskunnallisen kehittymisen ja muutoksen suuntaan. Ihmisten välinen avoin kanssakäyminen on avain ristiriitojen selvittämiseen. Parhaassa tapauksessa ristiriidat pystytään selvittämään siten, etteivät yhteisön sisäiset valtasuhteet tai osallistujien intressit kasva esteeksi yhteisön kehittymiselle. (Kinnunen ym. 2003: 20.)

Pedagogisuus on sosiokulttuurisessa toiminnassa osallistumisen ohjaamaa sosiaalista vaikuttamista. Tällöin kasvatus nähdään yhteisön jäsenten välisenä vuorovaikutuksellisenä rakenteena. Arvo annetaan ihmisten väliselle kanssakäymiselle, ei ennalta suunnitelluille toteutuksille. Vuorovaikutuksellisuutta painotetaan myös sosiokulttuurisessa innostamisessa. (Sternberg 2004: 23-24.)

4.2.2 Osallisuus

Sosiaalipedagogisen työn perusajatuksena on tarjota vaikeuksissa oleville ihmisille mahdollisuus osallistua ja kohdata toisia ihmisiä, toteuttaa ja kehittää itseään, tehdä mielekkäitä asioita, kokea itsensä tarpeelliseksi ja yhdessä toisten kanssa etsiä suuntaa elämässä (Hämäläinen 2005: 72). Hämäläinen määrittelee osallisuuden seuraavasti:

Osallisuudella tarkoitetaan yksilön ja yhteiskunnan välistä suhdetta. Sillä tarkoitetaan mahdollisuuksia kiinnittyä elämänkaaren eri vaiheissa elämisen laadun ja elämänhallinnan kannalta merkityksellisiin yhteiskunnan instituutioihin, toimintajärjestelmiin ja kulttuurimuodosteisiin.. Osallisuus on välttämätön osa elämänhallintaa ja ilman sitä ei yhteiskunnallinen subjektius voi kehittyä. (Hämäläinen 1999: LIITE 1.)

4.2.3 Yhteisöllisyys

Juha Hämäläinen (1999: 63) toteaa, että kuulumisella erilaisiin yhteisöihin on keskeinen merkitys ihmisen persoonallisuuden kehitykselle ja identiteetin muodostumiselle. Yhteisöihin kuulumisella tarkoitetaan erilaisia elämäntilanteiden liittyviä yhteisöjä, kuten perhe-, naapuruus-, koulu-, työ- ja harrastusyhteisöjä sekä aatteellisia yhteisöjä. Parhaimmillaan yhteisö tukee yksilön itsenäisyyttä, itsensä toteuttamista ja positiivista identiteetin muodostusta. Mutta yhteisö voi myös estää ja tukahduttaa. Hämäläinen toteaa yhteisöjen kehittämisen oleva tärkeä osa sosiaalisen ja moraalisen hädän ehkäisyä:

Sosiaalipedagogiikassa yhteisöllisyys, toiminnallisuus ja elämyksellisyys voidaan käsittää myös toimintaperiaatteiksi. Niiden mukaisesti sosiaalipedagogisessa toiminnassa korostuvat yhteisö-, aktiivisuus- ja elämyspedagoginen työote. Siinä otetaan käyttöön se, mitä ihminen luonnostaan on. (Hämäläinen 1999: LIITE 1.)

4.2.4 Integraatio

Juha Hämäläinen määrittelee integraation merkitsevän kykyä toimia yhteiskunnassa ja sen instituutioissa, opiskelua, itsensä kehittämistä, ponnistelua ammatillisesti, edunvalvontaa, tyydyttäviä ihmissuhteita, kykyä elää toisten ihmisten kanssa sekä osallisuutta elämänlaadun ja elämänhallinnan kannalta merkityksellisiin toimintajärjestelmiin ja yhteisöihin. Hämäläisen mukaan yhteiskuntaan kiinnittyminen, osallisuus ja osallistuminen edellyttävät riittävän yhteiskunnallisen identiteetin ja subjektiivisuuden kehittymistä. Kehittymisellä tarkoitetaan henkilökohtaisen suhteen luomista siihen yhteiskuntaan, jonka jäsen on. (Hämäläinen 1999: 79-80.)

5 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTUSSUUNNITELMA

Suunnitelmien valmisteleminen aloitettiin keväällä 2007. Tällöin esittelimme opinnäytetyöideamme Uudenmaan erityispalvelut kuntayhtymän asumispalveluista vastaavalle esimiehelle ja Uudenmaan vammaisalan kehittämissyksikköhankkeen johtavalle tutkijalle. UEP:n asumispalvelupäällikkö etsi meille opinnäytetyöympäristöksemme tarjoutuneen asumisyksikön, jossa esittelimme ideamme syksyllä 2007. Maaliskuussa 2008 esittelimme opinnäytesuunnitelman

asumisyksikön asukkaille ja heidän vanhemmilleen. Tutkimuslupaa hakiessa ja myöhemmin opinnäytetyöideamme esitellessä olimme selvittäneet, että vapaa-aikatoimikuntatyöskentely on kaikille osallistujille ja asukkaiden vanhemmille vapaaehtoista. Työn toteuttamiseen saimme asukkaiden omaisilta kirjallisen luvan.

Taulukko 1. Tutkimuksen toteutussuunnitelma

Touko – Elokuu 2007	Opinnäytetyöidean muokkaus ja esittely UEP:lle Tutkimuksen alustava suunnittelu Teorioihin perehtyminen Lähdeaineiston hankinta Alustavan opinnäytetyösuunnitelman laatiminen Opinnäytetyöympäristön nimeäminen UEP:ssä Alustavan opinnäytetyösuunnitelman esittely opinnäytetyöympäristölle Etenemisen raportointi Uudenmaan vammaisalan kehittämishankkeelle ja UEP:lle
Syys - joulukuu 2007	Opinnäytetyösuunnitelman käsittely Stadiassa Opinnäytetyösuunnitelman muuttaminen Uusitun opinnäytetyön esittely UEP:lle Teorioihin perehtyminen Lähdeaineiston hankinta Lopullisen opinnäytetyösuunnitelman laatiminen Etenemisen raportointi Uudenmaan vammaisalan kehittämishankkeelle ja UEP:lle
Tammi - maaliskuu 2008	Opinnäytetyön toteuttamisympäristön asukkaisiin tutustuminen Toteuttamisympäristön lähtötilanteen kartoitukset (henkilökunta ja asukkaiden omaiset) Toteutusvaihtoehtojen ja -menetelmien selvitys Opinnäytetyöprojektin toteutussuunnitelman teko Opinnäytetyösuunnitelman esittely henkilökunnalle Opinnäytetyön (vapaa-ajan toimikunnan perustamisen) esittely asukkaiden omaisille Vapaa-ajan toimikunnan työskentelytavoitteiden määrittely (teoriaa tukien)
Huhti - elokuu 2008	Vapaa-ajan toimikuntatyöskentelyn valmistelut Tutkimuslupien hankinta asukkaiden omaisilta Tutkimusluvan hankinta Pääjärven kuntayhtymän eettiseltä toimikunnalta Vapaa-aikatoimikuntatyöskentelyn käynnistys 24.4.08 Neljän kokouksen toteutus huhti-elokuussa Raportointi toimikuntatyöskentelystä toteuttamisympäristölle ja asukkaiden omaisille (muistiot) Palautteen haku toiminnasta asukkaiden omaisilta Raportointi havainnoinnin tuloksista toteuttamisympäristön henkilökunnalle (yhteenvetoraportit) Teoriatiedon kokoaminen Aikaisemman tutkimustiedon kokoaminen
Syys-lokakuu 2008	Opinnäytetyöraportin kokoaminen Palautteen haku toteuttamisympäristöltä Havaintojen yhteenveto, johtopäätösten teko ja pohdintojen kokoaminen Loppuraportin kirjoittaminen ja viimeistely Opinnäytetyön esittelyn viimeistely

Opinnäytetyömme idea perustui haluumme tehdä jotakin kehitysvammaisten asumispalveluasukkaiden vapaa-ajan toimintamahdollisuuksien kehittämiseksi. Olimme havainneet, että tiedon puute asukkaiden vapaa-ajan toimintaa koskevista toiveista haittasi toiminnan järjestämistä asumisyksiköissä. Kehitysvammaiset asukkaat eivät myöskään aina kykene itse tuomaan esille toiveitaan. Halusimme ohjata asiakkaita parantamaan vapaa-aikaansa koskevia vaikutusmahdollisuuksia.

Keinoksi ehdotimme kokeilua asukkaiden oman vapaa-aikatoimikunnan järjestämisestä. Toimikuntatyöskentelyn suunnitelmaan kuului toteuttaa sekä yhteisiä kokouksia että asukkaita osallistavia välitehtäviä. Suunnitelmamme perusajatuksena oli ohjata ja havainnoida asukkaiden, heidän omaistensa sekä asumisyksikön ohjaajien toimintaa vapaa-ajan toiminnan kehittämiseen tähtäävässä toimikuntatyöskentelyssä.

Vapaa-aikatoimikunnan kokousten ensisijainen tarkoitus oli asukkaiden toiveiden ja tarpeiden selvittäminen. Tähän pyrimme löytämään sopivat keinot. Halusimme osallistaa asukkaat heidän elämäänsä liittyvään keskusteluun. Uskoimme, että itsenäisyyden kokemukset mahdollistetaan nimenomaan valinnanmahdollisuuksien lisäämisen ja päätöksenteon harjoittelun kautta. Pidimme tärkeänä, että kaikki asukkaat osallistuivat vapaa-aikatoimikunnan kokouksiin. Halusimme antaa asukkaille aikaa kertoa omat ajatuksensa kiireettömästi. Puhekyvyttömät asukkaat huomioitiin osallistamalla heidät yhteistoimintaan omaisen, ystävän tai henkilökunnan avustuksella.

5.1 Aineiston kokoamissuunnitelma ja menetelmien käyttö

Toiminnallisissa opinnäytetöissä pyritään turvaamaan saadun tiedon laatu käyttämällä valmiita käytäntöjä perustasolla. Laadullisessa tutkimusmenetelmässä aineiston keräämisen keinoina käytetään lomake- ja teemahaastattelua yksilöille tai ryhmille. Aineisto kerätään puhelimitse, postitse tai paikalla. Aineiston analyysi toteutetaan teemoittelulla, tyypittelyllä tai molemmilla. (Vilka - Airaksinen 2003: 57.)

Toimikunnan perustaminen ja sen ohjaaminen perustuivat sosiaalipedagogiikan näkökulmasta sosiokulttuurisen innostamisen teoriaan. Leena Kurki kuvaa sosiokulttuurista innostamistyötä ja työn ulottuvuuksia seuraavasti:

Innostaminen on aina päämäärätietoista ja suunniteltua toimintaa. Innostamistyön kokonaisuus muodostuu aina kolmesta elementistä; pedagogisesta, sosiaalisesta ja kulttuurisesta. Kaikkien ulottuvuuksien yhteisiä sisältöjä kuvataan sanoilla autonomia, kehitys, suhde, osallistuminen, yhteiselo, luovuus ja hyödyllisyys. Innostamisella sinänsä ei ole omaa menetelmäluettelo. On vain kasvatuksellisia, sosiaalisia, kulttuurisia ja vapaa-ajan virkistyksellisiä aktiviteetteja. (Kurki 2007: 86-88.)

Opinnäytetyömme tavoitteiden pohjalta suunnittelimme jokaiselle vapaa-aikatoimikunnan kokoukselle sekä tiedon hankintaa palvelevan tavoitteen että asukkaiden osallistamista ja innostamista palvelevan tavoitteen. Tiedonhankinnan toteuttaminen kehitysvammaisten asukkaiden parissa edellytti sen soveltamista heidän ajatteluunsa ja ilmaisutyyliinsä. Vaikka toiminnallisissa opinnäytetyöissä ei ole välttämätöntä käyttää tutkimuksellisia menetelmiä, oli opinnäytetyössämme aineiston- ja tiedonhankintamenetelmien valinnan peruslähtökohtana löytää menetelmiä, jotka sopivat kehitysvammaisille henkilöille.

Haimme ideoita tiedonhankinnan toteuttamiseen myös lasten ja koululaisten parissa toteutettujen tutkimusten haastattelu- ja havainnointikokemuksista perustellen sitä asiakkaidemme älykkyyksiä. Menetelmien oli innostettava asukkaita osallistumaan ja lisättävä asukkaiden osallisuutta ja yhteisöllisyyden tunnetta. Yritimme löytää menetelmiä, jotka toimivat jatkossa myös ohjaajien työmenetelminä.

Tiedonhankintasuunnitelmamme tavoitteena oli koota tietoa asukkaiden yksilöllisistä, vapaa-aikaa koskevista toiveista siten, että voisimme yhdistää ne yhteisötasoisiksi tiedoksi ja tuottaa niistä raportteja asumisyksikön henkilökunnalle. Haimme malleja työhömmä soveltaen laadullisen tutkimuksen tiedon hankintamenetelmiä, kuten ryhmähaastattelua, puhelinhaastattelua, kuvien ja symbolien käyttöä, valokuvausta, seinätaulumenetelmää ja osallistavaa suunnittelua.

Toimikunnan kokousten ja välitehtävien tavoitteena oli tuottaa tietoa vapaa-aikaa koskevista kysymyksistä. Suunnittelimme jokaiselle toimikunnan kokoukselle toisistaan poikkeavat ohjelmat, joita ohjasimme käyttäen erilaisia osallistavia kokous- ja tiedon hankintatekniikoita. Suunnittelimme asukkaille myös yhteistoimintaan ja osallistumiseen kannustavia välitehtäviä. Samalla kun osallistimme asukkaita yhteisölliseen toimintaan, saimme heidät tuottamaan tietoa vapaa-aikaansa koskevista asioista.

Suunnittelimme, että kaikki sisätiloissa toteutetut toimikunnan kokoukset nauhoitetaan ja niistä laaditaan muistiot apuvälineiksi asumisyksikön toiminnasta vastaaville

henkilöille. Halusimme tietoa myös asukkaiden asumisyksikön ulkopuolella tapahtuvasta toiminnasta ja osallistumisesta yhteiskunnan tarjoamiin vapaa-ajan toimintoihin. Päätimme kokeilla tiedon hankinnassa asukkailla annettavia välitehtäviä. Havainnoinnin tavoitteena oli kerätä tietoa asukkaiden tarpeiden ja vaikutusmahdollisuuksien välisestä erosta.

5.2 Toiminnallinen opinnäytetyö

Toiminnalliselle opinnäytetyölle on ominaista, että siinä ei esitellä tutkimuskysymyksiä eikä tutkimusongelmaa, ellei toteutustapaan kuulu myös selvityksen tekeminen. Toiminnallinen opinnäytetyö tarvitsee tietoperustan ja teoreettisen viitekehyksen. (Vilka – Airaksinen 2003: 30.) Toiminnallinen opinnäytetyö tavoittelee ammatillisessa kentässä käytännön toiminnan ohjeistamista, opastamista, toiminnan järjestämistä tai järjeistämistä. Työssä yhdistyvät käytännön toteutus ja sen raportointi tutkimusviestinnän keinoin. Aina ei ole perusteltua unohtaa selvityksen tekemistä. Ammattikulttuureissa on valtava määrä tietoja ja taitoja, joita ei tavoiteta ilman selvitystä. (Vilka – Airaksinen 2003: 9.)

5.3 Vapaa-aika

Leena Kurki määrittelee ajan ja sen vapauden olevan aina lähtökohdiltaan suhteessa yksilöön. Tämä yksilöllinen aika on suhteessa toisten yksilöiden aikaan. Se on luonteeltaan sosiaalista. Ilman kyseistä suhdetta eivät yksilöllinen elämä ja vapaus olisi mahdollisia. Vapaa-ajalla on kaksi erilaista sisältöä. Puhuttaessa vapaa-ajasta ajatellaan usein pinnallisesti ja siihen liitetään kaupallisia sisältöjä ja aktiviteetteja. Usein on myös niin, ettei ole mitään tekemistä. Aika on pitkästyttävää ja passiivista. Todellinen vapaa-aika sitä vastoin on levon, leikin ja luomisen aikaa, joka on vapautta ulkoisista paineista. Vapaa-aika rikastuttaa persoonaamme ja sillä on elämäämme muovaava merkitys. Vapaa-aika motivoi meitä osallistumaan ja toimimaan. Vapaan näköisessä ajassa voi piillä orjuutus tai sorto. Ihmisen vapaa-aika on myös ehdollistettua ja sidottua esimerkiksi kotitöihin. Laitoksissa asuvilla se voi olla organisaatioiden rajoittamaa, säätelämää ja ohjaamaa siten, että ihminen ei omalla päätöksensä teolla pysty siihen vaikuttamaan. (Kurki 2007: 122-123.)

5.4 Ympäristö

Kodin vaihto, luopuminen aiemmasta sosiaalisesta yhteisöstä ja sen tarjoamasta arjen elämän mallista sekä muuttaminen toiselle paikkakunnalle tai uuteen yhteisöön on suuri muutos kenen tahansa ihmisen elämässä. Kehitysvammaiselle ryhmäkotiin muuttajalle sopeutuminen asumisyksikön arkeen uudessa yhteisössä merkitsee uusien

käytäntöjen omaksumista. Se tarkoittaa asukkaan henkilökohtaisen elämän ja vapaa-ajan toiminnan uudelleen organisointia. Asukkaita on tuettava aiemmissa elämänvaiheissa syntyneiden sosiaalisten suhteiden ylläpidossa. Toisaalta heitä on vahvistettava heidän mieltymystensä mukaisessa integroitumisessa uuden kodin sisäiseen ja ulkoiseen ympäristöön. Integroituminen tapahtuu asukkaiden vapaa-ajalla, jonka järjestäminen on haaste uudelle asumispalveluyhteisölle.

Opinnäytetyökohteenamme olevassa asumisyksikössä asuu kaksitoista eri tavoin kehitysvammaista aikuista asukasta. Asukkaiden ikä vaihtelee alle 20- vuotiaista yli 55- vuotiaisiin. Asukkaiden älyllisen kehitysvammaisuuden taso vaihtelee lievästä syvään. Kolmasosa asukkaista on vaikeasti liikuntarajoitteisia, kolme on pyörätuolissa kuljetettavia ja yksi näkövammaisen.

Tarkastelemme opinnäytetyössämme asukkaita fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn perusteella kahtena eri ryhmänä; ohjausta tarvitsevina ja auttamista tarvitsevina. Ohjausta tarvitsevia asukkaita on seitsemän ja autettavia asukkaita viisi. Jaon perusteena on autettavien asukkaiden henkilökohtainen avuntarve. He tarvitsevat tasavertaiseen osallistumiseen aina henkilökohtaisen avustajan.

Ohjattavien asukkaiden diagnoosit vaihtelevat tuntemattomista diagnooseista Williamsin ja Downin oireyhtymään ja älyllinen kehitysvammaisuus lievästä keskivaikeaan. Osalla asukkaista on toimintaa rajoittavia terveydellisiä ongelmia, kuten epilepsiaa, sydämen toimintahäiriöitä, selkärangan vammoja tai mielenterveydellisiä ongelmia.

Autettavista asukkaista kaikki ovat liikuntarajoitteisia. Heistä kaksi tarvitsee kaikissa toiminnoissaan henkilökohtaista apua ja he ovat älyllisesti syvästi kehitysvammaisia. He tarvitsevat apua liikkumisessa ja ruokailemisessa. He eivät kykene puhumaan eivätkä ilmaisemaan tarpeitaan. Heidät ruokitaan ja puetaan. Ohjaajat huolehtivat heidän kaikista henkilökohtaisista tarpeistaan.

5.5 Tarkoitus

Toiminnallisen opinnäytetyömme tarkoitus oli perustaa asumispalveluyksikköön asukkaiden oma vapaa-aikatoimikunta, jonka kautta he voivat jatkossa vaikuttaa vapaa-aikaansa koskevaan suunnitteluun. Toimikunnalla tarkoitetaan asukkaiden vapaa-ajan toimintaa suunnittelevaa avointa yhteistyöelintä, jossa suunnitellaan ja käsitellään asukkaiden yhteiseen vapaa-ajan toimintaan liittyviä asioita. Toimikunta on

sosiokulttuurisen innostamisen työväline, joka osallistaa asukkaat toimimaan vapaa-ajan toimintaa koskevissa asioissa.

Toimikuntatyöskentelyyn osallistuminen on vapaaehtoista ja se on avoin kaikille asukkaille, heidän omaisilleen ja asumisyksikön henkilökunnalle. Toimikunnan työskentelyn perustana ovat asukkaiden tai heidän edustajiensa esittämät vapaa-ajan toimintaa koskevat toiveet, joiden ratkaisumahdollisuuksia yhteisötasolla toimikunnassa mietitään ja suunnitellaan. Toimikunnan tehtäviin ei kuulu käsitellä muuta asumisyksikön toimintaa, hallintoa tai organisointia koskevia asioita. Se toimii vain asukkaiden vapaa-ajan toimintaa koskevien subjektiivisten toiveiden esille tuojana.

5.6 Tavoitteet

Opinnäytetyömme idea syntyi tarpeesta etsiä keinoja asiakaslähtöiseen vapaa-ajan toiminnan kehittämiseen. Asiakaslähtöisyydellä tarkoitetaan asukkaiden vaikuttamismahdollisuuksia omaan ja yhteisönsä elämän sisältöön. Yhteisössä tapahtuu jatkuvaa oppimista ja ymmärrys asioiden todellisesta tilasta tuottaa uusia ratkaisumalleja. Vaikka asumispalveluasiakkaiden vapaa-ajan palvelujen tuottaminen ja kehittäminen eivät kuulu UEP:n asumispalvelutoiminnan vastuulle, on asiakkaiden hyvinvointia tukevien palvelujen saatavuuteen vaikuttaminen asukkaiden elinympäristöstä huolehtimista. UEP:n toiminta asukkaiden vapaa-ajan palvelujen saamisen edistäjänä on asukkaille annettavaa sosiaalista tukea, sosiaalipedagogista toimintaa.

Leena Kurjen (2007: 85) mukaan aidon yhteisön rakentumisen onnistuminen on sosiokulttuurisen innostamisen tärkeimpiä tavoitteita. Ajatellaan, että yhteisön tulee olla kaikkien siihen kuuluvien yhteinen. Jotta siihen päästäisiin, tarvitaan koko yhteisön kehittämistä. Yhteisön kehittämisen ajatus on myös ideologinen kysymys. Työ on usein lähtenyt ajatuksesta, että työntekijät ovat niitä, jotka tietävät asian parhaiten. Ihmisiltä itseltään ei ole asioita kysytty, vaan työntekijät ovat marssineet paikalle valmiine ohjelmineen ja vastaanottoaikoineen. Sosiokulttuurisen innostamisen metodologinen lähtökohta on sitä vastoin ihmisten oma osallistuminen toimintaan sen suunnittelusta arviointiin saakka.

Kehitysvammaisten perushoidon tehtävänä pidetään kehitysvammaisen henkilön tarpeiden tunnistamista ja itsenäisen selviytymisen mahdollistamista. Se on opettamista, ohjaamista ja auttamista niissä toiminnoissa, joihin hän itse ei pysty. Kehitysvammaisen henkilön kuntoutus ja hoito ovat hänen itsensä, hänen omaistensa

ja eri alojen työntekijöiden yhteistyötä. Integraatiossa on fyysinen, psyykkinen, toiminnallinen ja sosiaalinen ulottuvuus. (Kaski ym. 2001: 259-260, 266-267.)

Leena Kurjen (2007: 106-107) mukaan sosiokulttuurinen toiminta laitoksissa vaatii sekä ajattelutavan että ammattikäytänteiden muutosta. Perinteisissä laitoksissa sen sisältämän filosofis-poliittis-metodologisen kokonaisuuden ymmärtäminen saattaa olla vaikeaa. Innostaminen mielletään helposti irralliseksi toiminnaksi tai puuhasteluksi. Toimintaa saatetaan vastustaa muun muassa vetoamalla henkilökunnan vähäiseen määrään, ajan puutteeseen tai muihin seikkoihin.

5.7 Osallistava suunnittelu

Osallistava suunnittelu tarkoittaa yhteisön jäsenten osallisuuden edistämistä ja heidän asiantuntijuutensa hyödyntämistä. Asiantuntijuutta hyödynnetään ennen kaikkea osallistujia itseään koskevissa hankkeissa. Suhtautumistavan lisäksi osallistavassa suunnittelussa korostetaan hiljaisen tiedon käyttämistä sekä ihmisten välistä vireää keskustelua. Tekemistä painotetaan puhumista ja kirjoittamista enemmän. Osallistavaa suunnittelua on alkujaan käytetty kehitysmaatutkimuksessa. (Kinnunen ym. 2003: 28.)

Kinnunen ym. (2003: 28) painottavat, että osallistavassa suunnittelussa yhteisön jäsenten omaa tietoa hyödynnetään koko yhteisön hyväksi. Sen sijaan innostaja tuo omat näkemyksensä esiin hillitysti. Alhaalta ylöspäin suuntautuva toiminta tarkoittaa juuri tätä. Käytännössä innostajan vastuu ulottuu siihen, että hän organisoii tilanteita, joissa osallistajat pääsevät keskustelemaan omaan elämäänsä liittyvistä asioista. Tällöin asioita voidaan analysoida ja ratkaista. Osallistavuus vaatii ihmisiltä avoimuutta, rehellisyyttä ja taitoa jakaa vastaanotettua tietoa ja kokemuksia muiden mukana olevien ihmisten kanssa.

Päämäärien suhteen osallistavalla suunnittelulla ja sosiokulttuurisella innostamisella on paljon yhteistä. Myös menetelmällisesti molempien toiminta kohdistetaan ihmisten valtaistamiseen ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa lisäämiseen. Lisääntyneet voimavarat ja toimintamahdollisuudet sekä usko omaan vaikutusmahdollisuuksiin kasvattavat osallistujien taitoja käyttää edellytyksiään ja valtaansa omaksi ja yhteisönsä hyväksi. Innostajan tehtävä on vähitellen siirtyä sivuun ja antaa toimintavastuu yhteisön jäsenille. (Kinnunen ym. 2003: 28-29.)

5.8 Osallistuva tutkimus

Kehitysvammaisten elämää tutkittaessa on perinteisesti unohdettu yhteiskunnallisten syiden merkitys kehitysvammaisten ihmisten problematiikkaan. Usein heitä on syyllistetty vahvistamalla ajatusta heidän omasta kykenemättömyydestään. Kehitysvammaiset ovat olleet tutkimusten kohteina ilman, että heidän omia mielipiteitään olisi kuultu. Tämä on eettisesti huolestuttavaa ja myös vääristää tutkimusten antamaa kuvaa vammaisuuden kokemisesta. Parhaiten kehitysvammaisten osallisuus toteutuukin osallistuvassa tutkimuksessa. Vain sen kautta kehitysvammaisten omat ajatukset saadaan näkyviin. Osallistuvan tutkimuksen käyttöä perustellaan sekä eettisillä syillä, tutkimuksen laatuun vaikuttavilla tekijöillä että kehitysvammaisille osallistujille itselleen koituvilla hyödyillä. (Nummelin – Matikka – Vesala 2000: 20-21.)

Osallistuvan tutkimuksen ajatellaan myös parantavan tutkimuksen laatua. Tämä perustuu käsitykseen siitä, että kehitysvammaisten mukana olo tutkimuksessa auttaa tutkijaa löytämään nimenomaan heille tärkeät kysymykset. Osallistumisen myötä myös tutkijan ja tutkittavien välinen etäisyys vähentyy. Se parantaa tutkimuksen pätevyyttä. Osallistuvassa tutkimuksessa ihmisten omaan elämään liittyvä tieto muutetaan tieteelliseksi tiedoksi. Osallistujat hyötyvät tutkimuksesta siten, että he saavat vastauksia kysymyksiinsä jo tutkimuksen aikana. Osallistuva tutkimus saattaa myös olla tutkijalle ainoa tapa saada tietoa, joka ei ole käytettävissä yhteisön ulkopuolella. (Nummelin ym. 2000: 21.)

Osallistuvan tutkimuksen kautta kehitysvammaiset oppivat uusia taitoja. He voivat määritellä itselleen tärkeitä asioita ja heidän näkemyksenä otetaan huomioon. Kehitysvammaiset ovat kokeneet osallistuneensa merkitykselliseen toimintaan ja auttaneensa muita ihmisiä. Avuttomuuskokemukset ovat väistyneet osallistumisen ja vaikuttamisen tieltä. (Nummelin ym. 2000: 21.)

5.9 Arviointi

Arviointi on keskeinen osa sosiokulttuurista toimintaa ja sen toteuttamistapa on syytä miettiä ennalta. Keskeistä arvioinnin toteutuksessa on se, että kaikki toiminnassa mukana olleet osallistuvat siihen. Tavoitteiden osalta arvioidaan, miten niiden toteutumista seurataan. Arviointi jatkuu koko toiminnan ajan ja sen tarkoituksena on parantaa toiminnan laatua. Kuten sosiokulttuurinen innostaminenkin, arviointi rakentuu tulevaisuuden kehittämisen arvoista käsin. (Kinnunen ym. 2003: 33.)

Kinnusen ym. (2003: 33) mukaan innostamisen arvioinnissa korostetaan laadullista arviointia. Tiedonhankintatapoina käytetään havainnointia, haastatteluja, osallistuvaa havainnointia, kyselylomakkeita, dokumenttianalyyseja sekä tilastotietoja. Tämän jälkeen tulokset jäsenetään ja käsitellään. Jotta tulokset eivät jäisi vain tutkijoiden tietoon, ne esitellään kaikille niitä tarvitseville tai niistä kiinnostuneille. (Kinnunen ym. 2003: 33.)

Sosiokulttuurisessa innostamisessa myös itsearviointilla on merkittävä asema. Se on resurssi, jonka avulla yhteisön vahvuudet ja heikkoudet tunnistetaan. Itsearviointin kautta yhteisö saa palautetta menestyksestään, toiminnan tuloksellisuudesta ja kehittämistarpeista. Itsearviointin avulla pyritään vaikuttamaan myös toiminnan tehokkuuteen. Tällä tarkoitetaan sitä, että ryhmä toteuttaa itse tekemänsä päätökset. Prosessin tuloksellisuus varmistetaan toimintaan sitoutumalla. (Kinnunen ym. 2003: 33.)

Kinnunen ym. (2003: 62) korostavat, että innostaminen on elämää yhteisössä, lähiössä, kaupungissa ja maailmassa. Juuri osallistuminen erottaa sen traditionaalisesta yhteisötyöstä. Ainoastaan osallistumalla ihmiset toimivat täysivaltaisina toiminnan suunnittelijoina, toteuttajina ja arvioijina sekä kehittävät omaa elämäänsä. Työntekijät ovat aluksi tukena toiminnassa, mutta heidän varaansa toimintaa ei voi rakentaa pitkäjänteisesti. Päämääränä pidetäänkin osallistujien voimavaraistumista. Sosiokulttuurisen innostamisen keinoin synnytetään uutta yhteisöllisyyttä ja luodaan uutta kulttuuria. *”Kyse on ihmisen oman elämän haltuun ottamisesta, omien toiveiden ja unelmien toteuttamisesta, ihmisyyden edistämisestä sen kaikissa ilmenemismuodoissa.”*

6 OPINNÄYTETYÖN TOTEUTTAMISPROSESSI

Lähdimme liikkeelle toiminnallisen opinnäytetyömme toteuttamisessa sosiaalipedagogisesta näkökulmasta. Sosiaalipedagogisessa työssä korostuvia periaatteita ovat toiminnallisuus, yhteisöllisyys ja elämyksellisyys. Aktiivisuus-, yhteisö- ja elämyspedagogiset elementit kuuluvat sosiaalipedagogiseen työotteeseen, painottuen eri tavoin erilaisissa toimintaympäristöissä ja -tilanteissa. Työ on parhaimmillaan tilannesensitiivistä, avointa ja vuorovaikutuksellista. Siten kaikki toimijat voivat osallistua ja vaikuttaa siihen. Työssä suositaan luovaan toimintaan perustuvia työmuotoja, joissa ihminen toimii luovana, yhteisöllisenä ja elämyksiä etsivänä olentona. Liiallinen metodisuus voi kahlita ja tukahduttaa ihmissuhdetyössä tarvittavaa herkkyyttä. (Hämäläinen 1999: 67.) Opinnäytetyömme perustuu näihin lähtökohtiin.

Puoli vuotta kestäneen suunnittelu- ja valmisteluvaiheen jälkeen maaliskuussa 2008 käynnistimme vapaa-ajan toimikunnan toteuttamisen. Suunnittelemalla toimikuntatyöskentelylle tutkimuskysymyksiä vastaavan ohjelman pyrimme varmistamaan, että pystymme kokoamaan myös opinnäytetyön tavoitteita vastaavan tietotuotannon.

Toiminnan edetessä saimme koko asumisyhteisöä käsittelevää informaatiota, jonka jaoimme asumisyksikön toiminnasta vastaavien henkilöiden käyttöön. Pystyimme osallistamaan kaikki ohjattaviksi luokitellut asukkaat kykyjensä mukaiseen toimintaan suunnittelemalla heille vapaa-ajan toimintaan liittyviä kotitehtäviä.

Kuvio 1. Vapaa-aikatutkimuksen toteutuksen vaiheet ja tuotokset.

6.1 Lähtötilanteen kartoitus ja viitekehysten hahmotus

Ennen vapaa-aikatoimikunnan käynnistämistä teimme orientoivat kartoitukset asumisyksikön työntekijöiden, asukkaiden omaisten ja asukkaiden parissa. Syvensimme tutustumista työyhteisön ja asukkaiden omaisten ajatuksiin vapaa-ajan toiminnan nykytilasta toteuttamalla molempien ryhmien keskuudessa SWOT – analyysin. Näistä kahdesta alkukartoituksesta kokosimme yhdistetyn raportin, joka toimitettiin asumisyksikön henkilökunnalle.

SWOT-analyysillä kartoitetaan selvitettävään asiaan liittyviä näkemyksiä, kuten vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat. SWOT- analyysi (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) on menetelmä, jonka tuloksia hyödynnetään jonkin asian, yleensä suunnittelualueen tai suunnittelutehtävän ongelmien tunnistamisessa, arvioinnissa ja kehittämisessä. Menetelmän yleisin sovelluskohde ovat olleet erilaiset suunnittelu- ja kehittämisohjelmat, joiden alkuvaiheessa SWOT on varsin yleinen. (SWOT arviointimenetelmänä 2001.)

Koska asukkaiden kuulemiseen ei ollut mahdollisuutta alkukartoituksessa, toteutimme asukkaille toiminta- ja ilmaisukyvykkyyttä kartoittavan tuokion maaliskuussa 2008. Tuokiossa havainnoimme asukkaiden yhteiseen toimintaan osallistumista ja sitoutumista sekä heidän ilmaisu- ja keskittymiskykyään. Tuokio toteutettiin soveltaen ilmaisullisia menetelmiä. Siihen osallistuivat kaikki kyseisellä hetkellä asuntolassa paikalla olleet ohjausta tarvitseviksi luokitellut asukkaat. Toiminnallisen tilaisuuden järjestämisen suunnittelu toteutettiin yhdessä lukutaitoisen asukkaan kanssa. Tuokiosta toimitettiin raportti asumisyksikön henkilökunnalle. Tilaisuuden tarkoituksena oli hahmottaa asukkaiden osallistumiskykyä ja -taitoja, jotta osaisimme suunnitella vapaa-ajan toimikuntia varten asukkaille soveltuvan ohjelman ja etsiä tiedonhankintaan soveltuvia menetelmiä. Kehitysvammaisten parissa tehdystä osallistuvasta tutkimuksesta kootun tiedon perusteella todetaan, että kehitysvammaisten osallisuus toteutuu parhaiten osallistuvassa tutkimuksessa (Nummelin ym. 2000: 20-21).

6.2 Vapaa-ajan toimikunnan toteutuksen periaatteet

Osallistuva tutkimus edellyttää tutkijalta osallistuvaa työtettä. Leena Kurki on esitellyt ranskalaisen innostamisen asiantuntija Jean-Claude Gilletin kolmijaon innostamisen tehtävistä. Gillet nimeää tehtävät tekniseksi tuotantotehtäväksi, helpottajana ja välittäjänä toimimisen tehtäväksi sekä valaistumisen taisteleväksi tehtäväksi. (Kurki 2007: 90.) Opinnäytetyömme toteutuksessa roolimme on ollut helpottajana ja välittäjänä toimimisen tehtävä. Se tarkoittaa sitä, että toimimme vapaa-ajan toimikunnan organisoijina, tavoitteiden ja metodien asiantuntijoina, kommunikaatorakenteen kehittäjinä sekä keskustelun ja pohdinnan tapojen koordinoijina.

Olimme opinnäytetyösuunnitelmassa määritelleet etukäteen jokaiselle toimikunnan kokoukselle sekä tiedonhankinnan kannalta että yhteisön osallisuuden vahvistamisen kannalta tavoitteet, jotka perustuivat sosiokulttuurisen innostamisen teoriaan. Käytimme toimikunnan työskentelytapana osallistavaa suunnittelua, joka

toimintamallina tarkoittaa yhteisön jäsenten osallisuuden edistämistä ja heidän asiantuntemuksensa hyödyntämistä osallistujia itseään koskevissa hankkeissa. Asukkaat ja heidän edustajansa toimivat toiveidensa ja mieltymystensä esille tuojina. Osallistavassa suunnittelussa yhteisön jäsenten omaa tietoa hyödynnetään koko yhteisön hyväksi. Innostajat tuovat näkemyksensä esiin hillitysti. Käytännössä innostajan vastuu ulottui siihen, että organisoimme tilanteita, joissa osallistujat pääsivät keskustelemaan elämäänsä liittyvistä asioista. Menetelmällisesti osallistavassa suunnittelussa toiminta kohdistetaan ihmisten valtaistamiseen ja heidän vaikutusmahdollisuuksiensa lisäämiseen. (Kinnunen ym. 2003: 28-29.)

Toimikuntatyöskentelyn tarkoituksena oli vahvistaa asukkaiden vaikutusmahdollisuuksia ja kasvattaa asukkaiden taitoja käyttää edellytyksiään ja valtaansa omaksi ja yhteisönsä hyväksi. Vallalla tarkoitetaan myös asukkaiden lähiomaisia, joilla on määräämisoikeus omaistensa asioissa. Koska kehitysvammaiset asukkaat tarvitsevat tukea ilmaistakseen tarpeitaan ja toiveitaan, pyrimme osallistamaan kokouksiin omaisten lisäksi myös ohjaajat.

Asukkaat ja heidän omaisensa osallistuivat toimikuntatyöskentelyyn henkilökohtaisten tilanteidensa mukaan. Omaiset ja ohjaajat auttoivat tarvittaessa asukkaita välitehtävien teon ja yhteistoiminnallisten tuokioiden aikana. Välitehtävien käsittely toimikunnan kokouksissa lisäsi tietoa työskentelyyn osallistuneiden välillä ja samalla se uudisti käsityksiä yhteisöllisen vapaa-ajan toiminnan ideoinnista ja suunnittelusta. Niille omaisille, jotka eivät päässeet mukaan kokouksiin, lähetettiin säännöllisesti tietoa toiminnan etenemisestä.

Keräsimme säännöllisesti palautetta toimikuntatyöskentelyn vaikutuksista sekä asukkailta, omaisilta että henkilökunnalta. Kirjasimme palautteen muistioihin ja toimikuntakokousten jälkeen saamamme palautteen opinnäytetyöraporttimme arviointilukuun.

Neljästä toimikunnan kokouksesta teimme kolme muistiota ja yhden Taiteiden yöhön osallistumista koskevan raportin. Muistiot toimitettiin sekä asumisyksikön henkilökunnalle että asukkaiden omaisille ja Taiteiden yön raportti asumisyksikön henkilökunnalle. Lisäksi teimme neljä yhteenvetoraporttia toimikunnan kokouksissa tehdyistä ja asukkaiden välitehtävinä toteuttamista selvityksistä.

6.3 Ensimmäinen ohjauskerta

Vapaa-aikatoimikunnan ensimmäinen kokous järjestettiin asumispalveluyksikössä 24.4.2008. Kokouksen tarkoituksena oli tutustua toisiimme ja luoda yhteisöllinen vapautunut ilmapiiri sekä muodostaa asukkaiden omaisten ja henkilökunnan parissa toteutetuissa alkukartoituksissa puuttumaan jäänyt asukkaiden mielipide nykyisestä vapaa-ajan toiminnasta.

Sosiokulttuurisen ajattelun pohjalta ensimmäisessä kokouksessa oli kysymys aidon dialogin aikaan saamisesta. Dialogisen suhteen syntyminen vaatii sitä, että ryhmän jokainen jäsen saa äänensä kuuluviin. Dialogisen keskustelun kautta mahdollistetaan kaikkien osallistujien toiveiden ja tarpeiden ilmaisu. Sosiaalipedagogisin menetelmin ihmisiä autetaan kehittymään vastuunkantajiksi omassa ja yhteisönsä elämässä. Dialogilla tarkoitetaan ihmisten välistä onnistunutta kanssakäymistä. Dialogisessa suhteessa ihmiset kuuntelevat ja tulevat kuulluiksi. He rohkaistuvat toimimaan yhteistyössä muiden ihmisten kanssa. Dialogiin liitetään minä-sinä –suhte, jolla tarkoitetaan aitoa ja vastavuoroista vuorovaikutusta. (Kinnunen ym. 2003: 19.)

Tiedonhankinta asukkaiden nykyisestä vapaa-ajan toiminnasta toteutettiin ryhmähaastatteluna osallistuvan tutkimuksen keinoin. Tilaisuudessa käytettiin nauhuria. Nauhoitetussa tilaisuudessa esille tulleet vapaa-ajan nykytilaa koskevat tiedot teemoiteltiin käytettäväksi seuraavassa kokouksessa. Kokouksesta laadittiin muistio ja asukkailta kerätystä tiedosta koottiin erillinen raportti.

Paikalla oli kymmenen asukasta ja kaksi ulkopuolista UEP:n edustajaa, joilta olimme tiedustelleet opinnäytetyön esittelytilaisuudessa Talking mats- menetelmän käyttömahdollisuutta asukkaiden tarpeiden ja toiveiden selvityksessä. Ensimmäisestä toimikunnan kokouksesta puuttui vanhempien ja ohjaajien edustus ja kaksi asukasta oli poissa. Olimme sopineet vanhempien kanssa kokouksen ajankohdasta asukaskokouksessa 13.3.2008, joten emme lähettäneet heille erillistä kokouskutsua. Monista syistä johtuen kukaan vanhemmista ei kuitenkaan saapunut ensimmäiseen kokoukseen. Kaksi vaikeavammaista asukasta oli poissa vähäisen henkilökuntamäärän takia.

Ennen kokouksen alkua keskustelimme konsulttien kanssa Talking mats- menetelmästä. Olimme kokeilleet menetelmää asukaskokouksessa 13.3.2008, jolloin konsultit olivat esittelemässä sitä asukkaiden vanhemmille ja ohjaajille. Olisimme mielellämme käyttäneet Talking matsia osana asukkaiden tarpeiden ja toiveiden

selvittämisprosessia, mutta se ei ollut mahdollista ilman lisenssiä. Jouduimme muuttamaan suunnitelmaa siltä osin.

Kokous aloitettiin alkulämmittelyllä, jonka tarkoituksena oli tunnelman vapauttaminen ja toisiimme tutustuminen. Kaikki kokouksen osallistujat seisoivat käsikkäin piirissä. Jokainen astui vuorollaan askeleen eteenpäin, tervehti muita, kertoi oman nimensä ja kuvaili lyhyesti, miltä tuntuu. Sen jälkeen muut osallistujat vastasivat tervehdykseen nostamalla yhdessä kädet ylös ja toistamalla tunteen. Jos esittäytyjä sanoi *"Hei, olen Tiina ja minusta tuntuu hyvältä"*, muut vastasivat *"Hei Tiina, meistäkin tuntuu hyvältä."* Puhumattomien osallistujien apuna toimivat muut ryhmäläiset, jotka arvioivat, miltä vieruskaverista saattoi tuntua.

Alkulämmittelyn jälkeen selitimme asukkaille, mitä vapaa-aikatoimikunta tarkoittaa. Mietimme yhdessä, mitä asioita vapaa-aikatoimikunnassa käsitellään ja mitä uutta toimikunnan aloitteesta käynnistetään. Jokainen asukas kertoi vuorollaan, mitä harrastuksia hänellä kyseisellä hetkellä oli. Asukkaat esittivät vuorollaan myös toiveita mahdollisista uusista harrastuksista. Seuraavaa kertaa varten annettiin kotitehtävä. Kotitehtävänä oli leikata ja kerätä kuvia sanoma- ja aikakauslehdistä vapaa-aikaviikkoon. Aiheeksi sovittiin omat kiinnostuksen kohteet ja vapaa-ajan viettotoiveet. Päätimme, että keskustelemme asukkaiden keräämistä kuvista seuraavassa kokouksessa. Sanoma- ja aikakauslehdet veimme mukaan asumispalveluysikköön.

Sovimme yhdessä myös työnjaollisista tehtävistä. Koska osa asukkaista tarvitsi apua kuvien leikkaamisessa ja liimaamisessa, jaoimme avustamistehtävät vapaaehtoisille. Avustajiksi valittiin sekä asukkaita, vanhempia että ohjaajia. Vanhemmat ja ohjaajat saivat tiedon kotitehtävästä koteihin ja asumispalveluysikköön lähetetyistä muistioista. Toki myös keskustelimme kotitehtävästä ohjaajien kanssa kokouksen jälkeen. Yksi asukkaista lupasi ottaa vastuun sanoma- ja aikakauslehtien säilytyksestä. Vihkot hankittiin opiskelijoiden toimesta. Lopuksi esittelimme asukkaille seuraavien kokouksetojen suunnitellut ohjelmat.

Asukkaat nauttivat yhdessä olosta ja keskusteluista. Keskittyminen oli erinomaista. Ensimmäisessä kokouksessa emme käyttäneet tutustumisleikkiä lukuun ottamatta yhteistoiminnallisia menetelmiä, vaan sisältönä olivat nimenomaan toimikuntatyöskentelyyn tutustuminen ja yhteiset keskustelut. Tarkastelimme myös ajankäyttöä. Oletimme, että kehitysvammaisten kanssa työskentelyyn oli varattava melko paljon aikaa. Siksi ensimmäisen kokouksen suunnitelmat eivät olleet erityisen

tarkkoja ja olimme myös varautuneet viivytyksiin sekä ennakoimattomiin tilanteisiin. Vaikka mitään odottamatonta ei tapahtunutkaan, kokouksen kesto oli lähes kaksi tuntia.

Pieneksi pettymykseksi ensimmäisessä kokouksessa koimme sen, että asukkaiden omaiset eivät olleet paikalla. Arvelimme sen johtuvan siitä, että emme olleet lähettäneet heille erillistä kokouskutsua. Asiasta oli sovittu suullisesti asukaskokouksessa 13.3.2008. Kokouksesta puuttui myös ohjaajien edustus. Pienistä hankaluuksista huolimatta kokous onnistuttiin järjestämään. Harmillista tosin oli se, että ohjaajien puuttuessa jouduimme käyttämään aikaa perushoidollisiin tehtäviin. Vaikka emme tinkineetkään paljon alkuperäisestä suunnitelmasta, koimme, että ohjaajien läsnäolo olisi ollut tarpeen.

Kokouksen jälkeen keskustelimme ohjaajien kanssa tutkimuslupavahvistuksista. Kaikkien asukkaiden omaisilta oli pyydetty kirjallinen lupa omaisen osallistumisesta toteutettavaan opinnäytetyöhön. Ensimmäiseen kokoukseen mennessä emme olleet vielä saaneet kirjallista lupaa kaikilta omaisilta. Suullisesti kaikki omaiset olivat suostumuksensa antaneet. Päätimme, että lopuille vanhemmista lähetetään lupalomake allekirjoitettavaksi ensimmäisestä tapaamisesta kootun muistion liitteenä. Varmistaaksemme omaisten osallistumisen jatkossa, päätimme lähettää kirjalliset kutsut seuraaviin kokouksiin.

6.4 Toinen ohjauskerta

Vapaa-aikatoimikunnan toinen kokous järjestettiin asumispalveluyksikössä 29.5.2008. Kokouksen tarkoituksena oli koota yhteen asukkaiden antama tieto vapaa-ajan viettotoiveista ja muodostaa asumisyksikön yhteinen mielipide eri vaihtoehtojen suosituimmuudesta. Sosiokulttuurisen innostamisajattelun pohjalta tavoitteenamme oli havainnoida asukkaiden toimintaa muiden yhteisön jäsenten kanssa.

Sosiokulttuurinen innostaminen on pedagoginen intervention tekniikka, jota tehdään nimenomaan työ- ja vapaa-ajalla. Yhteistyön on todettu parantavan yksilöiden ja yhteisöjen elämänlaatua. Yhteistyötä pidetään myös sosiokulttuurisen innostamisen tavoitteena. Yhteistoiminnalla tavoitellaan ihmisen kuntoutumista, aktivoitumista ja itsemääräämisoikeutta sekä koetellaan yhteisön toimivuutta. (Leimio- Reijonen 2002: 22.) Havainnoinnin kohteena olivat asukkaat, heidän omaisensa ja henkilökunta.

Tiedonhankinta asukkaiden yhteisistä vapaa-aikaa koskevista mieltymyksistä toteutettiin nauhoittamalla kokous ja kokoamalla talteen asukkaiden tekemät merkinnät

seinätaulupohjiin. Teimme kokouksesta yhteenvetoraportin, jonka toimitimme asumisyksikön henkilökunnalle.

Paikalla oli kaksitoista asukasta, viisi omaista, neljä ohjaajaa sekä asumispalveluyksikön esimies. Asukkaille oli edellisessä kokouksessa tehdyn päätöksen mukaisesti hankittu ja jaettu henkilökohtaiset vapaa-ajan toiveiden keräämiseen tarkoitettut vihkot. Myös välitehtävän ohjeistus oli annettu edellisessä kokouksessa. Viikkoa ennen välitehtävän käsittelyä keräsimme vihkot niiltä kuudelta asukkaalta, jotka olivat ehtineet täyttää vihkojaan heitä kiinnostavilla vapaa-ajan toimintaan liittyvillä kuvilla. Kuuden vastaajan vihkojen perusteella teemoitimme paperiarkeille aiheet, joiden yhteistä kiinnostusta mitattiin 29.5.2008 pidetyssä kokouksessa. Valitsimme käsiteltäväksi 22 yleisintä vapaa-ajan toimintamuotoa. Kaiken kaikkiaan 11 asukasta palautti vapaa-ajan vihkon 29.5.2008 mennessä. Yksi vihko jäi palauttamatta. Asukkaat kokivat vihkonsa hyvin tärkeiksi ja varmistivat, että vihkot palautetaan heille takaisin.

Toisen kokouksen sisältöä määrittä kotitehtävä, jonka olimme antaneet asukkaille edellisellä kerralla. Olimme tehneet etukäteisvalmisteluja kokoamalla asukkaiden viikoista teemoja, joiden perusteella hahmottelimme vapaa-ajan toimintaan liittyviä seinätauluja. Olimme asettelleet seinätaulut aihepiireittäin loogiseen järjestykseen. Tarkastelu toteutettiin siten, että jokaiselle ohjattavalle asukkaalle annettiin sydäntarra-arkki ja autettavalle asukkaalle leppäkertutarra-arkki. Asukkaille jaetut tarra-arkit nostattivat tunnelmaa. Niitä ihasteltiin ja niistä pidettiin hyvää huolta. Tämän jälkeen asukkaat jaettiin kolmen henkilön ryhmiin. Seinätaulujen luokse liikutettiin ryhmittäin. Jokainen asukas asetti tarran vapaa-ajan toimintoa kuvaavassa seinätaulussa oman mieltymyksensä mukaiseen paikkaan. Ryhmien ohjaajina toimivat asukkaiden vanhemmat ja autettavien asukkaiden henkilökohtaisina avustajina asumispalveluyksikön ohjaajat.

Ryhmässä liikkuminen osoittautui joillekin asukkaille haastavaksi. Muutama asukas irtautui omasta ryhmästään, eikä keskittynyt tekemään annettua tehtävää loppuun. Tehtävän onnistumisen edellytyksenä oli asukkaiden omaisilta ja ohjaajilta saatu ohjaus, tuki ja kontrolli. Tuen merkitys korostui erityisesti kahden aktiivisen asukkaan omasta ohjausryhmästä irtautumisen seurauksissa. Toinen lukutaitoinen asukas laittoi tarrat vain häntä kiinnostaviin aiheisiin ja toinen puolestaan jätti merkitsemättä osan aiheista, kulkien seuraamassa toisten työskentelyä. Asia havaittiin vasta tehtävän päätyttyä. Selvityksestä koottiin yhteenveto asumispalveluyksikön ohjaajille käytettäväksi apuvälineenä vapaa-ajan toimintamahdollisuuksien suunnittelussa.

Asukkaat saivat myös uuden kotitehtävän. Sovimme, että he kokoavat kesän aikana valokuvia tai muita kuvia heitä kiinnostavista paikoista ja retkikohteista. Kuvien sijasta mieleisen paikan tai retkikohteen saattoi myös leikata sanoma- ja aikakauslehdestä tai piirtää. Yksi vanhemmista lupasi hankkia seuraavaan kokoukseen Espoon ympäristö- ja katukartat. Helsingin vastaavat kartat hankittiin opiskelijoiden toimesta.

Lopuksi asukkailta ja omaisilta tiedusteltiin mieluisia kesäretkikohteita. Toiveet jakautuivat seuraavasti: Linnanmäki (4), Eläintieteellinen museo (1), Korkeasaari (1), Glimsin museo (1), ratsastustallit (1), Jorvin trukin kyyti (1), pallomeri (1), elokuvat (1) ja Pukkilan kartano (1). Tarkastimme myös jatkokokousten aikataulut ja ohjelmat. Kesäaikatauluista johtuen sovimme, että kesä-heinäkuussa ei pidetä vapaa-aikatoimikunnan kokouksia. Tänä aikana asukkaat jatkoivat itsenäisesti vapaa-aikavihkojen täyttämistä. Sovimme, että vihkoihin kerättyjen tietojen hyödyntämisestä vastaavat jatkossa asumispalveluyksikön ohjaajat tai syksyllä 2008 mahdollisesti toimintaa jatkava vapaa-aikatoimikunta.

Päätimme, että aluksi suunnitelmissa ollut viides vapaa-aikatoimikunnan kokous ei, aikataulumuutoksista johtuen, kuulu opinnäytetyöaineistoomme. Esittelemme opinnäytetyömme tulokset vapaa-aikatoimikunnalle opinnäytetyön valmistuttua. Lopuksi keskustelimme loppukokouksen järjestämipaikasta ja toteutuksesta.

6.5 Kolmas ohjauskerta

Vapaa-aikatoimikunnan kolmas kokous pidettiin asumispalveluyksikössä 14.8.2008. Kokouksen tarkoituksena oli tuottaa jaettava tietoa asumisyksikön ulkopuolisista vapaa-ajan toiminnoista siten, että yhteisölle muodostuisi käsitys lähiympäristön tarjoamista ja asukkaille soveltuvista mahdollisuuksista. Olimme antaneet asukkaille kotitehtäväksi valokuvata mieluisia kesäretkikohteita. Halutessaan kesäretkikohteen sai leikata sanoma- tai aikakauslehdestä ja sen sai myös piirtää. Olimme hankkineet Espoo-Helsingin ympäristö- ja katukartat, joihin asukkaiden valitsemissa kuvissa kiinnitettiin. Tavoittelimme tehtävällä yhteisöllistä tiedostamista yhteiskunnasta, jossa ihmiset osallistuvat. Tasavertainen kokemusten jakaminen auttaa yksilöä tiedostamaan oman asemansa ja arvioimaan mahdollisuuksiaan. (Sternberg 2004: 22.)

Tieto asukkaiden osallistumisesta asumisyksikön ulkopuoliseen maailmaan käsiteltiin ryhmähaastattelulla ja seinätaulumenetelmällä. Seinätaulupohjana oli Helsingin seudun kartta, jonne asukkaiden valitsemasta mieluisimmasta kohteesta liitettiin nimellä varustettu kuva. Kokouksessa käytettiin nauhuria. Kokouksessa esille tulleet kohteet

kirjattiin muistioon, joka toimitettiin asumisyksikön työntekijöille ja asukkaiden vanhemmille.

Paikalla oli meidän lisäksi yhdeksän asukasta, kolme vanhempaa, kaksi ohjaajaa sekä asumispalveluyksikön esimies. Poissa oli kolme asukasta, jotka olivat vielä kesän vietossa perheidensä luona. Jokainen asukas sai vuorollaan kertoa, mitä oli kesällä tehnyt ja missä kohteissa vierailut. Näistä kohteista asukas valitsi yhden, josta otettu kuva kiinnitettiin karttaan sijainnin mukaiseen paikkaan. Osalla asukkaista oli mukana useita kuvia, osalla ei ollut kuvia ollenkaan. Kuvia myös lainailtiin toisille. Yhdessä sovimme, että kartat jätetään oleskeluhuoneen seinälle. Siellä ne ovat jatkuvasti nähtävillä ja uusia kuvia on helppo lisätä. Lähes kaikki asukkaat olivat viettäneet kesälomaa vanhempiensa luona ja matkustelleet useissa kohteissa. Myös yhteisillä retkillä oli käyty. Uudeksi perinteeksi asukkaiden keskuudessa oli muodostunut jokaitainen kävelylenkki. Asukkaat olivat kesän aikana nauttineet ulkopeleistäkin.

Kolmannessa kokouksessa oli havaittavissa ystävän auttamista. Jos yhdeltä puuttui kuva, toinen antoi tilalle omansa. Yhteisöllisyyden tunne asukkaiden välillä oli lisääntynyt. Jo aiemmissa tapaamisissa oli ollut nähtävissä vaikeavammaisista asuinkumppaneista huolehtimista. Asukkaiden keskuudessa muistettiin miettiä, kuka tarvitsee apua ja kuka häntä auttaa. Luonnollisestikaan vaikeavammaiset asukkaat eivät voineet osallistua yhteistoimintaan ilman henkilökohtaisen avustajan apua. Osallisuuden toteutumisessa asukkaat olivat apuna. Puhumattomien asukkaiden osalta mietittiin, miltä heistä saattoi tuntua. Meitä autettiin myös kertomalla heidän tekemisistään.

Kotitehtävän käsittelyn jälkeen käytiin yleistä keskustelua vapaa-aikatoimikunnan tarpeellisuudesta ja jatkotoimintamahdollisuuksista. Kokouksen lopuksi pohdimme neljättä kokousta, osallistumista Taiteiden yöhön. Sekä omaiset että ohjaajat totesivat tapahtuman olevan liian haastava vaikeavammaisille henkilöille. Pyörätuoleilla liikkuminen koettiin ruuhkassa hankalaksi. Myös väsymystä aiheuttavien lääkitysten arvioitiin vaikeuttavan asukkaiden osallistumista. Omaiset esittivät vaihtoehtoiseksi vierailukohteeksi luonnontieteellistä museota. Ohjaajat olivat suunnitelleet Heureka-retkeä. Taiteiden yön tapahtumiin päätettiin osallistua viiden asukkaan, yhden ohjaajan ja kahden opiskelijan vahvuudella. Päätimme myös loppukokouksen ajankohdan. Se järjestettiin asumispalveluyksikössä 6.11.2008, jolloin esiteltiin opinnäytetyömme tulokset ja keskusteltiin jatkotoiminnasta. Ajatuksemme oli, että toimikunta jatkaa omaisten ja ohjaajien toimesta syksyllä 2008. Keskustelua käytiin toimikunnan

vastuuohjaajan tehtävien kierrättämisestä. Siten kenellekään ei kasaudu liian suurta ja jatkuvaa vastuuta.

6.6 Neljäs ohjauskerta

Vapaa-aikatoimikunnan neljäs kokous järjestettiin 24.8.2008 osallistumalla Taiteiden yöhön. Alkuperäinen tavoite syntyi asukkaiden ensimmäisen ja toisen kokouksen perusteella havaitusta kiinnostuksesta musiikkiin. Olimme aikaisemmissa vapaa-ajan toimikunnan kokouksissa keskittyneet havainnoimaan asukkaiden toimintaa vain asumisyksikköön kuuluvien henkilöiden kanssa.

Toimikunnan kokouksen tarkoituksena oli asukkaiden musiikkimieltymysten kartoituksen lisäksi tuottaa tietoa asukkaiden osallisuudesta yhteiskunnan tarjoamiin tapahtumiin. Toiminnallisina, yhteisön vapaa-aikaa koskevinä, tavoitteina olivat yhteisöllisyyden vahvistaminen, osallistumaan kannustaminen ja valintojen teon harjoittelu. Toimikunnan kokous toteutettiin elämyspedagogisin keinoin, joihin Taiteiden yön tapahtumat tarjosivat hyvät edellytykset. Asukkaille tapahtuma antoi mahdollisuuden osallistua tilaisuuteen, josta heillä ei ollut aikaisempia kokemuksia. Autettavien asukkaiden osalta tilaisuuteen osallistuminen olisi edellyttänyt henkilökohtaisen avustajan apua.

Neljännän toimikunnan kokouksen tiedon hankinta toteutettiin havainnoimalla asukkaiden osallistumista ryhmänä asumisyksikön ulkopuoliseen toimintaan ja kysymällä asukkaiden mielipidettä jokaisesta esityksestä, jota he halusivat seurata. Koska osallistujia oli vain kolme, mahdollisti se sekä osallistujien havainnoinnin että välittömän henkilökohtaisen kirjallisen palautteen kokoamisen itse tapahtumapaikalla. Asukkailta kerättiin mielipiteet jokaisen esityksen jälkeen. Mitä pidit ja mistä pidit? Vastaukset vaihtelivat: *"Tykkäsin - oli hauskaa - upeaa - hieno - hyvä musiikki - tuli hyvä mieli - pidin tanssista - oli pelottavaa - oli hassut naamat."* Kaikki vakuuttivat, että heillä on ollut hauskaa ja että he haluavat tulla uudestaan. Taiteiden yöhön osallistumisesta otettiin valokuvia ja tehtiin raportti, jotka toimitettiin asumisyksikön työntekijöille.

Neljännän kokouksen osalta jouduimme muuttamaan alkuperäistä aikataulusuunnitelmaa. Koska selvitimme Taiteiden yön ajankohdan erittäin myöhäisessä vaiheessa, emme saaneet suunniteltuja ohjaajaresurseja, jotka olisivat mahdollistaneet autettavien asukkaiden osallistumisen tapahtumaan. Taiteiden yön tapahtumiin osallistui lopulta kolme asukasta ja yksi opiskelija. Aiemmin ilmoittautuneista yksi ei halunnut tulla mukaan, toinen oli vanhempiansa luona ja

kolmas ei pääsyt mukaan henkilökohtaisen avustajan puuttumisen takia. Yksi kolmannelta kokouksesta poissa ollut asukas puolestaan halusi mukaan tapahtumaan. Muihin kokouksiin verrattuna osallistumishalukkuus oli erittäin alhainen.

Neljännestä toimikunnan kokouksesta ja osallistumismahdollisuuksista Taiteiden yöhön informoitiin sekä asukkaita, heidän omaisiaan että asumisyksikön henkilökuntaa toisessa toimikunnan kokouksessa toukokuussa. Asiasta keskusteltiin 14.8.2008 järjestetyssä kokouksessa, jolloin potentiaalisia osallistujia oli kymmenen. Heistä viisi oli asukkaita, kaksi heidän omaisiaan, yksi ohjaaja ja kaksi opiskelijaa.

Taiteiden yöhön osallistujille ilta tarjosi ennen kokemattomia elämyksiä. Vietimme Töölönlahden puistossa kolme ja puoli tuntia, pysähdellen seuraamaan asukkaiden valitsemia katuteatteri- ja musiikkiteatteriesityksiä. Musiikkiesitykset saivat herkistymään kyynelistä iloiseen tanssiin. Näytelmien maskit ja puvut, aidot aseet, rumpumusiikki, tulikepit ja naamiot syvensivät elämyksiä jännityksen sietorajoille. Iltaan mahtui kiireetöntä vaeltelua kauniissa puistossa. Meillä oli aikaa erilaisten taiteilijoiden esitysten ihmettelyyn ja ihasteluun. Yhdessä muiden ihmisten kanssa nautimme juomahetkestä vanhojen omenapuiden katveessa nurmikolla istuen. Uusi kokemus oli myös seisten syöty makkaraperunaillallinen. Vähäisen osallistujamäärän takia liikkuminen alueella oli helppoa. Koimme, että kulttuuritapahtumiin osallistuminen vammaisten henkilöiden kanssa ei poikennut osallistumisesta yleensä. Ystävällisen kohtelun takia koimme olevamme jopa etuoikeutettuja osallistujia.

Euroopan neuvoston vammaispoliittisessa toimintaohjelmassa todetaan, että lain mukaan vammaisten kulttuuriin osallistuminen turvataan jäsenvaltioiden suunnittelemin yhteistoimin. Vammaisten henkilöiden itsenäisyyden saavuttaminen on riippuvainen heidän mahdollisuuksistaan elää vuorovaikutuksessa sekä vammaisten että vammattomien kanssa. Oikeus osallistua vapaa-ajan viettoon, kulttuuriin, liikuntaan, urheiluun ja matkailuun on kaikkien yhteinen. Kulttuurielämään osallistuminen mahdollistaa vammaisille henkilöille integroitumisen yhteiskuntaan. (Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma 2006: 39-40.) Taiteiden yön tapahtumat olivat hyvä osoitus siitä, että kulttuuritilaisuuksiin osallistuminen oli tasavertaisesti mahdollistettu myös vammaisille henkilöille.

6.7 Aineiston käsittely

Keräsimme aineistoa kaikissa toimikunnan kokouksissa ja asukkaiden tekemien välitehtävien avulla. Tiedon hankinnassa käytimme suunnitelman mukaisesti useita keinoja kuten teemahaastatteluja, puhelinhaastatteluja, sovellettua

seinätaulumenetelmää, kuvia, valokuvausta ja edelleen ryhmätehtävien työstämisessä symboleja ja kuvia. Tiedon taltiointivälineinä käytimme nauhureita, muistioita ja kuvia. Käsittelimme saamaamme tietoa soveltaen teemoittelua ja sisällönanalyysiä.

Aineiston tulkinnan mahdollistamiseksi luokittelimme asukkaat henkilökunnan avustuksella autettaviin ja ohjattaviin. Asukasjako huomioitiin asumisyksikön henkilökunnalle toimitettujen raporttien sisällössä, sillä autettavien asukkaiden vastaukset olivat pääsääntöisesti joko omaisten tai ohjaajien vastausten perusteella annettuja. Opinnäytetyöprosessiin osallistuva asukasryhmä pysyi muuttumattomana ja asukkaiden henkilökohtainen osallistuminen mahdollisti havainnoinnin, jonka perusteella pystyimme näkemään eroja mies- ja naisasukkaiden toiveissa.

Yleisimpänä keinona toimikuntatyöskentelyssä sovellettiin ryhmähaastattelua. Nauhoitimme noin puolentoista tunnin pituiset kokoukset. Käsittelimme aineiston kokousten jälkeen ja teemoitimme vapaa-ajan viettoa koskevat toiveet. Teimme kokouksista muistiot ja teemoitelluista toiveista raportit. Muistiot ja raportit toimitettiin säännöllisesti asumisyksikön työntekijöille hyödynnettäviksi vapaa-ajan toiminnan suunnittelussa.

Ensimmäiseen raporttiin kokosimme lähtötilanteen kartoituksista haastatteluun kokoamamme tiedon yhdeksi Word-dokumentiksi. Raportista käy selville sekä henkilökunnan että omaisten arvio asumisyksikön vapaa-ajan kehittämistä koskevista uhkista, mahdollisuuksista, heikkouksista ja vahvuuksista.

Toiseen ja kolmanteen excel-raporttiin kokosimme asukkaiden haastattelujen ja heidän vihkoihin keräämiensä kuvien pohjalta esille tulleet toiveet teemoitellen ne vapaa-ajan toiveita kuvaaviksi kokonaisuuksiksi.

Asukkaiden omaisille lähetimme muistiot seuraavan kokouskutsun liitteenä. Seuraavassa kokouksessa keskustelimme muistioiden pohjalta esiin tulleista kysymyksistä.

Puhelinhaastattelun toteutimme kerran. Kutsuimme omaiset kolmanteen kokoukseen puhelimitse. Samalla kysyimme omaisten mielipiteitä toimikuntatyöskentelyn tuloksellisuudesta ja jatkamisen tarpeista. Kahdentoista asukkaan omaisista tavoitettiin yhdeksän. Kolmelle omaiselle jätettiin viesti vastaajaan. Haastattelun tulokset kuvattiin toimikunnan kokouksesta laadittuun muistioon, joka toimitettiin sekä asumisyksikölle että omaisille.

Välitehtävien toteuttamisessa käytimme asukkaiden vihkoihin keräämiä vapaa-ajan toiveisiin liittyviä kuvia ja asukkaiden vierailupaikoista ottamia valokuvia. Teemoittelimme kuvat aiheiden mukaisesti ja teimme niistä excelillä yhteenvetoraportit asumisyksikön työntekijöille hyödynnettäviksi vapaa-ajan toiminnan suunnittelussa. Lisäksi kokouksen tuloksena täydennettiin Helsinki-Espoo alueen kartta, jossa asukkaille mieluisat vierailupaikat ovat merkittyinä muistiin asumisyksikön seinällä. Edelleen teemoitellun aineiston pohjalta teimme seinätaulupohjat, joiden avulla mittasimme yhteisötasolla asukkaiden kiinnostuksen laajuutta yleisimmin. Asukkaiden omaiset ja asumisyksikön ohjaajat auttoivat asukkaita tehtävän suorittamisessa.

Neljännän raportin kokosimme valitsemalla asukkaiden kokoamista toiveista 22 yleisintä, joista teimme etukäteen seinätaulut. Seinätaulujen avulla osallistimme asukkaat yhdessä merkitsemään esillä oleviin seinätauluihin kiinnostuksensa asteen, merkitsemällä tarran ei pidä – ei osaa sanoa – pitää paljon -symbolein tunnistettavalle alueelle. Saimme koottua asukkaiden yhteisen mielipiteen 22 eri vapaa-ajan toimintaa kuvaavasta kohteesta.

Viimeisimmässä toimikunnan kokouksessa käytimme osallistavaa suunnittelua. Koska osallistujia oli vain kolme, mahdollisti se sekä osallistujien havainnoinnin että välittömän kirjallisen palautteen kokoamisen tapahtumapaikalla. Taiteiden yöhön osallistumisesta otettiin valokuvia ja tehtiin raportti, jotka toimitettiin asumisyksikön työntekijöille. Raporteista olemme poistaneet asukkaiden nimet. Opinnäytetyöaineisto lähetetään edelleen UEP:lle taltioitavaksi.

7 OPINNÄYTETYÖN TULOKSET

Asukkaiden vapaa-ajan toiveista hankittiin tietoa neljässä toimikunnan kokouksessa. Asukkaat kohtasivat kokouksissa sekä tuttuja että tuntemattomia ihmisiä. He saivat kertoa mielipiteensä ja heitä kuunneltiin. Toimikunnassa asukkaat etsivät yhdessä toistensa kanssa uutta suuntaa vapaa-ajan toiminnalleen.

Opinnäytetyömme tuloksina syntyi lähtötilannekartoitusten lisäksi viisi raporttia: yhteenveto vapaa-ajan harrastusten nykytilasta, yhteenveto vapaa-ajan vihkojen sisällöstä, yhteenveto asukkaiden yhdistetyistä toiveista, pääkaupunkiseudun aluekartta, johon merkittiin kuvilla asukkaiden vierailukohteita/ ystävien asuinpaikkoja ja raportti taiteiden yöhön osallistumisesta.

Taulukko 1. Opinnäytetyön tulokset

Toteutus	Tulokset
Lähtötilanteen kartoitus:	Kaksi raporttia
SWOT –analyysit ohjaajille ja asukkaiden omaisille	<ul style="list-style-type: none"> • SWOT- analyysi ohjaajien ja asukkaiden omaisten näkemyksistä vapaa-ajan toiminnan nykytilasta
Asukkaiden toimintakykyä selvittävä tilaisuus	<ul style="list-style-type: none"> • Yhteenveto asukkaiden yhteiseen toimintaan osallistumisesta ja sitoutumisesta sekä heidän ilmaisu- ja keskittymiskyvystä
Toimikunnan toteutus:	Viisi raporttia ja kolme muistiota
Ensimmäinen toimikunnan kokous	<ul style="list-style-type: none"> • Yhteenveto asukkaiden vapaa-ajan vieton nykytilasta ja toiveista • Muistio
Toinen toimikunnan kokous	<ul style="list-style-type: none"> • Yhteenveto vapaa-aikavihkojen sisällöstä • Yhteenveto asukkaiden yhdistetyistä toiveista • Muistio
Kolmas toimikunnan kokous	<ul style="list-style-type: none"> • Yhteenveto pääkaupunkiseudun aluekartasta, johon merkitty kuvilla asukkaiden vierailupaikkoja/ ystävien asuinpaikkoja • Muistio
Neljäs toimikunnan kokous	<ul style="list-style-type: none"> • Yhteenveto Taiteiden yön musiikkitapahtumaan osallistumisesta.

7.1 Nykytila, toiveet ja tarpeet

Sekä lähtötilannetta selvittävässä kokouksissa että vapaa-aikatoimikunnan kokouksissa asukkaiden vapaa-aikaa koskevan tiedonhankinnan lisäksi havainnoimme asukkaiden osallisuutta ja yhteisöllisyyden toteutumista. Sitä ilmensi parhaiten asukkaiden, omaisten ja ohjaajien osallistuminen sekä vuorovaikutus. Maaliskuussa 2008 järjestetyn asukaskokouksen pääaihe oli opinnäytetyöideamme esittely. Vaikka opinnäytetyö toteutettiin mitä suurimmassa määrin asukkaiden parissa, asukaskokouksessa ei ollut läsnä yhtään asukasta. Toimikunnan ensimmäiseen varsinaiseen kokoukseen ei osallistunut myöskään asukkaiden omaisia eikä asumisyksikön henkilökuntaa. Asukkaat puolestaan tuottivat avoimessa keskustelussa paljon tietoa nykytilanteestaan ja mieltymyksistään.

Liikunnallisista harrastuksista mainittiin, tanssi, sähly, jalkapallo, lenkkeily, uinti ja punttisalilla käynnit. Muita kiinnostuksenkohteita olivat laulaminen, musiikin kuuntelu, lukeminen, tv:n katselu, kortin pelaaminen, ulkoilu, oleskelu ja tupakanpolto. Osa asukkaista viettää vapaa-aikaa perheenjäsentensä luona viikonloppuisin ja loma-aikoina. Myös omaiset vierailevat asumispalveluyksikössä.

Ensimmäisessä toimikunnan kokouksessa huomasimme, että asukkaat tiesivät hyvin, miten kokouksessa käyttäytyään. Keskustelu eteni sujuvasti ja jokainen esitti vuorollaan avoimesti ja rohkeasti mielipiteensä vapaa-aikaansa liittyvistä toiveista. Jokainen sai esittää myös toiveen vapaa-ajan vihkon väristä. Värejä löytyi kolme. Ystävät määrittelivät värin niille, jotka eivät pystyneet sitä itse kertomaan. Yhdessä asukkaat valitsivat myös kotitehtävämateriaalin säilyttäjän. Myös kaikkein vaikeimmin vammaisille henkilöille valittiin avustajat. Kaksi naispuolista asukasta tarjoutui avustajiksi autettaville asukkaille ja kolmelle muulle asukkaat nimesivät oman ohjaajan.

7.2 Vapaa-aikavihkojen sisältö

Ohjattavien asukkaiden vihkoihin keräämät kuvat nostivat selvästi esille asukkaiden persoonallisia, jopa intohimoisesta kiinnostuksesta kertovia toiveita. Asukkaat keräsivät vihkoihinsa kahden viikon aikana 232 erilaista kuvaa, jotka kuvasivat 53 erilaista aihetta. Yleisiä, useiden asukkaiden esille ottamia kiinnostuksen kohteita olivat ruoka, idolit, kuntosali, uiminen, ristikot ja pelit. Merkittäviä yksilöllisiä kiinnostuksen kohteita olivat esimerkiksi runot, ufo, kasvit ja retkeily. Vihkojen sisällöstä selvisi asukaskohtaisia vihjeitä yksilöllisten mieltymysten kohteista, kuten kalastus, uiminen, kirjoittamisharrastus ja pelastuslaitostoiminta.

Merkki osallisuuden ja osallistumisaktiivisuuden toteutumisesta oli myös palautettujen vihkojen määrä ja vihkojen merkitys asukkaille. Vihkoja palautettiin ensimmäiseen määräaikaan mennessä kuusi kappaletta ja kokouspäivänä viisi lisää eli yhteensä yksitoista kappaletta. Palauttamatta jäi yhden syvästi kehitysvammaisen asukkaan vihko. Häntä oli tarjoutunut auttamaan keskivaikeasti kehitysvammaisen asuinkumppani. Auttaja ei ollut valitettavasti osannut pyytää apua auttamistehtävään ja hyvä tarkoitus jäi toteutumatta. Vihkojen sisällön perusteella oli havaittavissa eroa miesten ja naisten toiveiden välillä. Myös asukkaiden saama omaisten apu ja tuki lisäsivät heidän toiveistaan saadun tiedon määrää.

7.3 Asukkaiden yhdistetyt toiveet

Onnistuneena esimerkkinä omaisten kanssa toteutetusta asiakaslähtöisestä yhteistyöstä oli toinen vapaa-aikatoimikunnan kokous. Asukkaat kertoivat vanhempien ja ohjaajien avustamana yhteisen mielipiteensä 22 vapaa-ajan toimintaideasta. Haastattelun ja asukkaiden itse keräämien kuvien pohjalta pystyttiin esille tuomaan sellaisia vapaa-ajan toimintaan liittyviä ideoita, joita autettavat asukkaat eivät olleet osanneet ilmaista. Vaikka 25% autettavien asukkaiden vastauksista sijoittui ”ei osaa sanoa” – linjalle, niin tieto heidän mieltymyksistään saatiin 75%:sti esille. Omaiset tiesivät kertoa, mistä asukas pitää ja mistä ei.

Vihkoihin kerättyjen kuvien määrän ja sisällön perusteella autettavien asukkaiden omaisiltaan saatu apu kuvien kokoamisessa lisäsi tiedon määrää kaksinkertaiseksi suhteessa vain ohjaajilta apua saaneisiin. Ohjaajien keräämät autettavien asukkaiden mieltymyksiä koskevat kuvat kertoivat pääasiassa asukkaiden mieltymyksistä erilaisiin ruokiin, ulkoiluun ja leluihin. Vanhemmilta apua saaneiden asukkaiden vihkoissa oli tietoa sosiaalisista verkostoista, harrastuksista ja asukkaalle mielihyvää tuottavista nautinnoista.

7.4 Yhteenveto pääkaupunkiseudun aluekartalle merkityistä vierailukohteista

Asumisyksikköön sopeutuminen vaatii kehitysvammaiselta henkilöltä mukautumista uusiin yksilöllisiin ja yhteisöllisiin tapoihin. Tavoitteena on asukkaan yksilöllinen ja yhteisöllinen kasvu. Työn tueksi tarvitaan tietoa asukkaan henkilökohtaisista tarpeista ja toiveista, persoonallisuudesta ja tähänastisen elämän sisällöstä. Ne ovat asioita, joita kehitysvammaisen asukas ei ehkä itse osaa tuoda esille. Kuvilla havainnollistetut, mieluisat vierailukohteet sekä tuttavien asuinpaikat auttavat kehitysvammaista asukasta muistamaan ja ilmaisemaan omia tarpeitaan. Se luo pohjan sellaiselle yhteisön kehittämiseksi, jossa pystytään huomioimaan asukkaat yksilöinä.

Valokuvaustehtävä osoitti, että yhteistyö omaisten kanssa on keskeistä asukkaiden vapaa-ajan toimintaa kehitettäessä. Sen kautta on mahdollisuus tutustua perusteellisesti asukkaan taustoihin. Se tuo mukanaan uusia ulottuvuuksia yksilölliseen vapaa-ajan toiminnan järjestämiseen. Asukkaiden toivomia kesäretkikohteita olivat muun muassa Mäntsälän tanssilava, Linnanmäki, Glimsin talomuseo ja Kivenlahden ranta. Elämyksiä voi löytyä yllättävän läheltä. Merkityksellistä oli, että monet asukkaat nimesivät Kivenlahden rannan mieluisimmaksi kesäretkikohteeksi. Yhteistoiminnan organisointi sosiokulttuurisen innostamisen tavoin tuottaa jonkin verran lisätyötä, mutta sen seurauksena syntyy asiakaslähtöinen asumispalveluyhteisö.

7.5 Yhteenveto taiteiden yöhön osallistumisesta

Havainnot asukkaiden osallisuudesta yhteiskunnan tarjoamiin palveluihin kuvattiin Taiteiden yön tapahtumasta tehdyssä raportissa. Osallistumisesta Taiteiden yöhön asukkaat päättivät itse. Autettavien asukkaiden osalta osallistumisen määrittivät käytettävissä olevat avustajaresurssit. Taiteiden yön osalta päädyttiin siihen, että sinne osallistuvat itsenäisesti liikkumaan kykenevät asukkaat.

Kokemukset Töölönlahden puistossa liikkumisesta ja osallistumisesta tapahtumaan osoittivat, että alueella on yhteiskunnan puolesta huomioitu myös vaikeavammaisten,

liikkumisen apuvälineitä käyttävien, tarpeet. Asukkaat pystyivät osallistumaan ja nauttimaan tasavertaisesti Taiteiden yön tapahtumista. Kanssaihmiset antoivat tilaa pyytämättä sopiville eturivin katselupaikoille.

7.6 Yhteenveto toimikunnan kokouksista

Vapaa-aikatoimikunnan perustaminen ja ohjaaminen osoittivat mielestämme selvästi, että kyseistä toimintaa tarvitaan. Omaiset toivat esille, että asukkaiden mielipiteiden kysyminen oli uutta. Hyödylliseksi koettiin se, että asukkaille annettiin mahdollisuus ilmaista omat mielipiteensä ja tunteensa vapaa-ajan toimintaan liittyen. Asukkaita todella kuunneltiin. Sekä aikaisemmat kokemuksemme että opinnäytetyöprosessin aikana oppimamme asiat vahvistivat käsitystämme siitä, että kehitysvammaiset henkilöt pystyvät ilmaisemaan toiveensa ja tarpeensa. Niiden osoittamiseen tarvitaan yksilöllisiä keinoja.

Kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat tukea pystyäkseen ilmaisemaan yksilölliset tarpeensa. Tähän heille on tarjottava mahdollisuuksia ja sopivia tilanteita. Jos päätöksentekoa ja vaikuttamista ei harjoitella, nämä taidot eivät kehity. Vapaa-aika on ihmiselle rentoutumisen ja virkistymisen aikaa ja sen sisällöstä päättäminen on mielestämme jokaisen oikeus. Jos aktiivinen vuorovaikutus puuttuu, kehitysvammaiset henkilöt taantuvat helposti noudattamaan muiden ihmisten toiveita. Varsinkin uuden asukkaan asumisyksikköön integroitumis- ja sopeutumisvaiheessa yhteisön sosiaalisen toiminnan avoimuus on epäluuloja ja väärinkäsityksiä ehkäisevä toimintatapa.

Huomasimme, että vanhempien osallistuminen väheni jonkin verran alkuinnostuksen jälkeen. Uskomme, että yhteistoiminnan aikaan saamiseksi tarvitaan kannusteita. Osallistumisaktiivisuuteen vaikutetaan muun muassa aikataulullisilla tekijöillä sekä uusilla, innostavilla yhteistoiminnallisilla menetelmillä. Asukkaiden osalta osallistumisaktiivisuuteen vaikuttivat sekä omaisten että ohjaajien arviot heidän kyvyistään ja resursseistaan osallistua tilaisuuksiin. Erityisesti autettavien asukkaiden osallistuminen asumisyksikön ulkopuoliseen toimintaan oli riippuvaista henkilökohtaisen avustajan tuesta. Asukkaiden osallistuminen oli lähes sataprosenttista asumisyksikössä tapahtuvissa kokouksissa. Muutoin osallistumiseen vaikuttivat oma halukkuus ja henkilökohtaisen ohjauksen tarve.

8 OPINNÄYTETYÖPROSESSIN ARVIOINTI

Toiminnallinen opinnäytetyö tehdään tutkivalla asenteella, vaikka työssä ei toteutettaisi selvitystä. Se tarkoittaa tehtyjen valintojen tarkastelua ja valinnan perustelua aihetta koskevaan tietoperustaan nähden. Opinnäytetyömme kokonaisuutta koskeva arviointi oli osa oppimisprosessia. Arvioinnin kohteina olivat työn idea ja sille asetetut tavoitteet. Toinen keskeinen arviointi kohdistui työn toteutustapaan. (Vilka – Airaksinen 2003: 154, 157, 159.)

Opinnäytetyömme tavoitteiden asettelu oli kolmitahoinen. Yksi tavoitteista oli tuottaa tietoa asukkaiden subjektiivisista vapaa-ajan toimintaan liittyvistä tarpeista ja toiveista. Toisena tavoitteena oli etsiä UEP:n asumispalveluyksiköille malleja, joilla tukea asukkaiden yhteyksiä ulkopuoliseen maailmaan siten, että ne parantavat asukkaiden omaehtoista ja yksilöllistä osallistumista. Kolmannen työmme sisältöä käsittelevän tavoitteen asetti Uudenmaan vammaisalan kehittämysyksikköhanke, joka koordinoi UEP:lle tehtävää tutkimustoimintaa. Se halusi hankkia kokemusta yhteistyöstä ammattikorkeakoulu Metropolian kanssa opinnäytetyömme kautta. Hankkeen taholta työhömmme toivottiin vahvaa teoriapohjaa. Toivetta perusteltiin sillä, että ammattikorkeakoulujen opinnäytetöissä ovat usein puutteena heikoksi jääneet teoriaperusteet.

Opinnäytetyön suunnitteluvaihe toteutettiin kaksi kertaa, mikä teki käynnistysprosessista raskaan sekä meille että tilaajalle. Kun opinnäytetyösuunnitelma tarkistettiin syksyllä 2007, rajattiin toteutus 20 %:iin alkuperäisestä suunnitelmasta. Vaarana oli tuolloin, että tilaaja ei hyväksyisi uutta suunnitelmaa, koska sen tavoitteet muuttuivat täydellisesti. Uudistetun suunnitelman toteutus tehtiin parityönä ja sen seurauksena aihealueeseen perehtyminen kasvatti työn määrää.

Tilaaajaorganisaatiossa tapahtuneet muutokset aiheuttivat puolestaan sen, että yhteyshenkilömmme Uudenmaan vammaisalan kehittämisprojektissa vaihtui, eikä meillä ollut tilaaajaorganisaatiosta tilaajan tutkimuksellisia tavoitteita valvovaa keskustelukumppania. Saimme tietää asiasta hakiessamme lopullista muodollista tutkimuslupaa toukokuussa 2008.

8.1 Aihepiiri ja tavoitteiden toteutuminen

Kehitysvammaisten vapaa-ajan toimintaa käsittelevää tutkimusta on tehty laajasti viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. Aikaisempien tutkimusten mukaan kehitysvammaisten henkilöiden mielipiteitä heidän vapaa-aikaansa koskevissa toiveissa ei kuunnella tarpeeksi. Edelleen useissa tutkimuksissa todetaan, että

osallisuus ja mielipiteiden huomiointi kehittävät kehitysvammaisten henkilöiden kykyä oppia sosiaalisten suhteiden ylläpitoa ja itseilmaisua. Koimme aiheen kiinnostavaksi ja selvitystä vaativaksi.

Kokemustemme mukaan UEP:n asumisyksiöiden toimintaperiaatteet asukkaiden kuuntelemisessa ja yhteisöllisen vapaa-ajan toiminnan järjestämisessä vaihtelevat suuresti eri palveluyksiköissä. Opinnäytetyössämme halusimme etsiä ja kokeilla erilaisia asukkaiden kuuntelemiseen ja osallistamiseen liittyviä keinoja vapaa-ajan suunnittelussa. Tavoitteemme oli sekä raportoida käytettyjen keinojen avulla saatuja tietoja asukkaiden toiveista että tuottaa tietoa toimintamahdollisuuksista UEP:lle.

Harvat kehitysvammaisten vapaa-ajan toimintaan liittyvät tutkimukset käsittelevät sosiokulttuurisen innostamisen soveltamista ja sen vaikuttavuutta vapaa-ajan toiminnan kehittämisessä. Opinnäytetyömme ensimmäisiä haasteita olivat sopivien tiedon hankintamenetelmien käyttö sekä kerätyn aineiston taltiointi helposti hyödynnettävään muotoon. Myös toiminnan arviointi suhteessa viitekehykseen oli tehtävä. Pohdimme, miten voimme perustella luotettavasti osallisuuden ja yhteisöllisyyden kasvua, osallistumisessa tapahtuvaa muutosta sekä integraation toteutumista lyhyeksi jääneen yhteistoiminnan perusteella. Tältä osin arviomme perustuivat lähtötilanteen arviointiin sekä neljän kokouksen perusteella saatuihin tietoihin. Täyden ymmärryksen saamiseksi tarvitaan huomattavasti pidempi havainnointi.

Valitsimme opinnäytetyömme teoreettiseksi viitekehykseksi sosiokulttuurisen innostamisen teorian. Teorialähteissä tukeuduimme suomalaisten tutkijoiden Leena Kurjen, Pekka Kinnusen ja Susanna Leimio – Reijosen esittämiin tulkintoihin Freiren sosiokulttuurisen innostamisen teoriasta. Freiren ajatuksille on tunnusomaista, että hän kehottaa oppimaan ongelmiin tarttumalla ja ottamaan oppimisen päämääräksi. Sitä kautta maailmaa muutetaan paremmaksi. Freiren opetusten tarkoituksena on ohjata ihmiset toimintaan ja muutokseen. Meidän tavoitteemme oli muuttaa olemassa olevaa käytäntöä osallistavia, sosiokulttuurisia menetelmiä käyttäen. Mielestämme valitsemamme teoria tuki erittäin hyvin opinnäytetyömme toteuttamista.

8.2 Toimikuntatyöskentelyn arviointi

Vapaa-ajan toiminta- ja harrastusmahdollisuuksien nykytilaa selvitettiin omaisilta ja ohjaajilta kerätyn SWOT- aineiston perusteella. Olisimme mielellämme osallistaneet asukkaat SWOT- kyselyyn asukaskokouksessa 13.3.2008, mutta tuntemattomasta syystä johtuen asukkaat eivät osallistuneet kokoukseen. Siten asukkaiden mielipide jäi

pois alkukartoituksesta. Toimikuntatyöskentelyn aikana asukkaat olivat vahvasti mukana toiminnassa. Asukkaiden osallisuus heidän toiveidensa toteuttamisprosessissa jäi edelleen epäselväksi. Opinnäytetyöaineistomme perusteella emme tiedä, osallistuvatko asukkaat jatkossa vapaa-ajan toimintansa suunnitteluun ja toteutukseen.

Tiedon hankinta autettavien, syvästi kehitysvammaisten henkilöiden tarpeista ja osallisuuden toteutumisesta on asiana haastava ja sellaisenaan monia erityispiirteitä sisältävä tutkimuskohde. Syvästi kehitysvammaisten asukkaiden kommunikoinnin osaaminen, kommunikoinnissa tukeminen ja siinä käytettävien menetelmien hallinta ei kuulu sosionomien ammatillisen pätevyyden osaamisalueisiin. Opinnäytetyössämme asumisyksikön viiden autettavan kehitysvammaisen asukkaan toiveista saatu tieto perustuu kolmen asukkaan osalta ohjaajilta saatuun tietoon. Syvästi kehitysvammaisten asukkaiden kanssa kommunikointiin tarvitaan asiantuntemusta, jota meillä ei ole.

8.3 Asukkailta ja omaisilta saatu arviointi

Toimikunnan työskentelyä pidettiin sekä asukkaiden että omaisten taholta mielenkiintoisena ja erittäin antoisana. Omaisat toivat esille, että asukkaiden mielipiteiden kysyminen oli uutta. He kokivat myös, että olimme osanneet käyttää monipuolisia menetelmiä selvittäessämme asukkaiden mieltymyksiä. Vapaa-aikatoimikuntien kokouksista koteihin lähetetyt muistiot koettiin informatiivisiksi. Omaisilta saadun palautteen mukaan tiedon välittäminen vapaa-ajan toiminnasta saa aikaan mielihyvää ja tunteen siitä, että omaisesta pidetään huolta. Asukkaat olivat yhtä lailla tyytyväisiä toimikunnan toimintaan, tosin eri syistä kuin omaiset. He kokivat vapaa-ajan vihkonsa erittäin tärkeiksi. Parasta antia asukkaiden mielestä olivat yhdessäolo ja jutustelu.

8.4 Ohjaajilta saatu arviointi

Ohjaajat totesivat, että yhteisten kokoontumisten ansiosta vuorovaikutus asukkaiden välillä on lisääntynyt. Yhteiset keskustelut avasivat uuden väylän avoimuuteen. Kun tärkeistä asioista juteltiin, ne olivat asukkaiden mielessä myös toimikunnan ulkopuolella. Ajatuksia jaettiin mielellään muiden asukkaiden kanssa. Käytössämme olleet vapaa-ajan vihkot ilmensivät ohjaajien mielestä hyvin asukkaiden henkilökohtaisia mieltymyksiä. Vapaa-aikatoimikuntien sisältöä laajasti tarkasteltaessa niiden merkitys näyttäytyi ennen kaikkea toiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä. Saamamme palautteen perusteella opinnäytetyömme kautta tuotettuja tietoja käytetään jo apuna asumisyksikön toiminnan suunnittelussa. Opinnäytetyöympäristön esimiehen palautteen mukaan teoriaosa on mielenkiintoinen ja aiheeseen hyvin sopiva. Samoin

jokaisesta vapaa-aikatoimikunnan kokouksesta tehdyt raportit ovat olleet hyviä ja selkeitä.

Autettavien asukkaiden osalta ohjaajat toivat esille, että vapaa-aikatoimikuntatyöskentely ei tuonut esille heidän toiveitaan. Ohjaajat toivoivat, että autettavien asukkaiden osalta tieto olisi kerätty omaisia haastattelemalla. Toimikuntatyöskentelyn koettiin kuitenkin vaikuttaneen positiivisesti asumisyksikön ilmapiiriin ja vapaa-ajan toimintaan. Toimikuntatyöskentelyn seurauksena vapaa-ajan toimintaa on tuettu sekä henkilökuntaresursseilla että tarvikehankinnoilla.

8.5 Oma arviointi

Opinnäytetyöympäristömme asumisyksikössä asuu toiminta- ja ilmaisukyvyiltään hyvin erilaisia asukkaita. Vapaa-ajan toiminnan järjestelyjä ei ratkaista hetkessä, mutta organisoituna vapaa-ajan toimintana hyvät ideat eivät pääse unohtumaan. Kun asioista tulee yhteisiä, löytyy keinoja niiden toteuttamiseen. Opinnäytetyömme tiedonhankinnan kannalta asukkaiden omaisilta saatu tieto oli merkittävässä asemassa asukkaiden menneisyyden ja lähtötilanteen selvityksessä.

Sosiokulttuurisen innostamisen päämääränä pidetään yksilön vapautta päättää itseään koskevista asioista. Innostaminen on aina tahdonalaista toimintaa, jossa korostuvat ihmisten vapaa tahto, aktiivisuus, osallistuminen, yhteisöllisyys ja aitous. (Leimio – Reijonen 2002: 21- 22.) Onnistuimme mielestämme tuomaan esille erilaisia tapoja ja malleja kerätä tietoa asumispalveluasiakkaiden toiveista ja tarpeista. Näitä malleja olivat yhteiset kokoontumiset, keskustelut, seinätaulumenetelmä ja karttatehtävä. Yllätyimme itsekkin, kuinka paljon tietoa kehitysvammaiset asukkaat tuottivat omista mieltymyksistään. Uskomme vahvasti, että asukkaat tarvitsevat foorumeja tuoda ajatuksiaan esille. Asumispalveluyksikössä se tarkoittaa yhteisten kokoontumisten organisointia. Se merkitsee tilanteiden järjestämistä. Se on yhdessä tekemistä heidän kanssaan.

Mielestämme emme ehtineet viimeistellä menetelmien toteutusta visuaalisesti kiitettävään muotoon. Kritiikki on siten tässä kohdin perusteltua. Seinätaulumenetelmä olisi ollut muotoiltavissa selvästi havainnollisemmaksi asukkaiden keräämiä kuvia käyttämällä. Toisaalta olisimme samalla tuhonneet asukkaiden tärkeiksi kokemien vihkojen sisällön. Toteutuksen suunnittelu ja seinätauluista saadun aineiston visualisointi olisi lisännyt työtä noin viidellä työpäivällä. Toteutimme kokeilevaa ja soveltavaa toimintaa, emme uusien mallien laadullista testausta. Siksi opinnäytetyöhömmme ei kuulunut menetelmien soveltamisen laadullinen arviointi.

Jatkossa asukkaiden yksilöllisten näkemysten selvityksessä käytetään apuna Talking mats- menetelmää.

Sosiokulttuurisen innostamisen teoria auttoi meitä arvioidessamme vapaa-aikatoimikunnan työskentelyn merkitystä asukkaiden kannalta. Sosiaalipedagogisen työn perusajatuksena on tarjota ihmisille mahdollisuus osallistua, kokea itsensä tarpeellisiksi ja yhdessä toisten kanssa vaikuttaa tulevaisuuteen (Hämäläinen 2005: 72). Toimikuntatyöskentely antoi asukkaille mahdollisuuden avoimeen mielipiteiden ilmaisuun. Asukkaiden mielipiteet näkyvät vapaa-ajan viikoissa, kartoissa ja muistioissa. Oli toki selvää, että erilaisista käytännön syistä johtuen asukkaiden osallistuminen ei voinut olla sataprosenttista kaikissa kokouksissa. Ensimmäistä kokousta lukuun ottamatta vaikeavammaiset henkilöt olivat mukana tapaamisissa. Taiteiden yön osalta olimme yhdessä vanhempien ja ohjaajien kanssa sopineet, että sinne osallistuvat itsenäisesti liikkuvat asukkaat. Päätös oli mielestämme oikea, emmekä kokeneet syrjivämme ketään. Mielestämme osallistamisen tavoitteeseen vaikutetaan asennemuutoksella. Jos halua vammaisten henkilöiden osallistamiseen on, yleensä keinot sen toteuttamiseen ovat olemassa.

Yhteiskuntaan kiinnittyminen ja osallistuminen edellyttävät henkilökohtaisen suhteen luomista siihen yhteiskuntaan, jonka jäsen on (Hämäläinen 1999: 79-80). Se on integroitumista yhteiskuntaan. Uskomme, että yhteistyössä asukkaiden, heidän omaistensa ja ohjaajien kanssa onnistuimme edistämään asukkaiden tietoisuutta yhteiskuntaan osallistumisen mahdollisuuksista. Ymmärrämme, että kehitysvammaisuutensa takia asukkaat eivät tuo ajatuksiaan esille helposti. Mieltymysten selvittäminen vaatii aikaa ja kärsivällisyyttä. Siihen tarvitaan avuksi ehkä monipuolisiakin keinoja. Olemme kuitenkin varmoja, että se on mahdollista.

Kuulumisella erilaisiin yhteisöihin on keskeinen merkitys ihmisen persoonallisuuden kehitykselle ja identiteetin muodostumiselle. Parhaimmillaan yhteisö tukee yksilön itsenäisyyttä, itsensä toteuttamista ja positiivista identiteetin muodostusta. (Hämäläinen 1999: 63.) Toimikuntatyöskentelyssä yhteisöllisyyden tunne alkoi rakentua jo yhdessäolosta. Kokoonnuimme fyysisesti samaan paikkaan ja istuimme saman pöydän ympärille. Keskustelimme asukkaiden elämään olennaisesti liittyvästä aiheesta. Jokaisella meistä on vapaa-aikaa ja mielestämme sen suunnittelu on henkilökohtainen oikeus. Vähintäänkin meidän tulee saada kertoa mielipiteemme asiasta.

Vihkoja täytettiin yhdessä ystävien kanssa. Uskomme, että se lisäsi yhteisöllisyyden tunnetta asukkaiden välillä. Koimme myös yhteiset kokoontumiset vapaa-aikatoimikunnissa yhteisöllisyyttä lisääviksi. Yhteistoiminnallisia menetelmiä käyttäen onnistuimme suuntaamaan toimintaa yhteisöllisyyden kasvua tukevaksi. Saamamme palautteen perusteella myös selvitimme asukkaiden vapaa-aikaan liittyviä mieltymyksiä uusin, monipuolisin ja mielenkiintoisin keinoin.

Yhteisöllisyys on vuorovaikutusta ja toimintaa. Hyvin toimivassa yhteisössä osataan keskustella ja sopia asioista yhdessä. Saamamme palautteen mukaan asukkaiden välinen vuorovaikutus lisääntyi ja he alkoivat keskustella itsenäisesti vapaa-aikaan liittyvistä asioista. Voidaan siis sanoa, että yhteisöllisyyden kasvu näkyi asukkaiden arjessa. Uskomme, että vapaa-aikatoimikuntatyöskentely on opinnäytetyökohteenamme olleessa asumispalveluyksikössä uusi vuorovaikutuksellinen keino. Sen puitteissa moni asia on mahdollinen. Toivomme, että hyväksi havaitut mallit jäävät pysyviksi toimintatavoiksi asumispalveluyksikköön. Hyvien kokemusten jakaminen kannattaa. Uskomme, että opinnäytetyöprosessimme aikana olimme edistämässä integraation toteutumista sekä osallisuuden ja yhteisöllisyyden kasvua opinnäytetyökohteenamme olleessa asumispalveluyksikössä.

Arviomme mukaan osallistuminen vammaisille tarjottaviin kulttuuripalveluihin ei ole asumisyksiköissä yksinkertaista. Yhteisissä keskusteluissa osallistumisen esteiksi mainittiin muun muassa henkilökohtaisten avustajien puute sekä osallistumisympäristöjen sopimattomuus vaikeavammaisille. Koemmekin, että ennakoasenteiden purkamisessa olisi ollut tehtävissä enemmän töitä sekä asukkaiden, omaisten että ohjaajien keskuudessa. Myös Tiina Autio on tutkimusraportissaan todennut, että valinnanteon harjoittelu vapaa-aikana on kehitysvammaisille tärkeää ja siihen tarvitaan paljon tukea (Autio 1993: 26). Tämä on haaste kaikille asianosaisille.

Saamiemme kokemusten perusteella asukkaiden omaisten avoin ja innostunut osallistuminen toiminnan tukemiseen vapaa-ajan toiminnan suunnittelussa luo mahdollisuuksia empatian lisääntymiseen ja kriittiseen suhtautumiseen toteuttamismahdollisuuksien arvioinnissa. Kriittisyydellä tarkoitamme yksilöllisten mahdollisuuksien ja toiveiden huomiointia. On helppo esittää toiveita, mutta vastuunkantajia itse toteutukseen ei tahdo löytyä.

Kaiken kaikkiaan pidämme asukkaiden toiveiden ja tarpeiden kartoittamisprosessia onnistuneena. Tuntemustemme tukena ovat sekä omat mielipiteemme

opinnäytetyöprosessista että asukailta, omaisilta ja ohjaajilta saatu palaute. Toiveenamme oli ohjata vähintään viisi vapaa-aikatoimikunnan kokousta, josta jouduimme hieman tinkimään. Tähän vaikutti omaisten mielipide kesäajan aikatauluista. Mielestämme toimikuntatyöskentelyssämme oli selkeä alku ja loppu. Myös etukäteisjärjestelyt onnistuivat. Tärkeää oli edetä johdonmukaisessa järjestyksessä; esitellä idea, viimeistellä aihevalinta, miettiä näkökulma, tuntea kohderyhmä ja suunnitella toiminta. Lopuksi tehtiin arviointi. Pyysimme sekä asukailta että omaisilta palautetta useaan kertaan opinnäytetyöprosessin aikana. Keskustelimme ohjaajien kanssa jonkin verran. Taiteiden yötä lukuun ottamatta emme tehneet suuria muutoksia etukäteissuunnitelmiin. Toimimme tilanteen mukaan tarkoituksenmukaisella tavalla.

9 POHDINTA

Opinnäytetyömme valmistelut aloitettiin keväällä 2007 ja sen valmistumiseen mennessä oli monenlaisia tapahtumia. Toinen opinnäytetyön tekijöistäkin tuli mukaan vasta syksyllä 2007. Tässä vaiheessa työn tavoitteet ja tarkoitus tarkistettiin ja sen laajuutta mietittiin. Aihe sinänsä pysyi ennallaan. Olimme alusta asti varmoja siitä, että opinnäytetyömme on työelämän kannalta hyödyllinen. Ajattelimme näin, koska opinnäytetyökohteenamme ollut asumispalveluyksikkö toivoi meiltä asukkaiden vapaa-ajan toimintaan liittyvää selvitystä.

Aikaa opinnäytetyöprosessiin oli heikosti sekä syksyllä 2007 että keväällä 2008. Syksyn osalta kiireeseen vaikuttivat useat yhtä aikaa meneillään olleet kurssit, keväällä teimme molemmat pitkää päättöharjoittelua. Toden teolla opinnäytetyöprosessi käynnistyi vasta kesällä 2008. Tätä ennen olimme tosin tutustuneet asumispalveluyksikköön. Tämä oli tärkeää, koska toiselle meistä paikka ei ollut ennestään tuttu. Kevään 2008 aikana osallistuimme asumispalveluyksikössä sekä ohjaajien kokoukseen että asukaskokoukseen.

Opinnäytetyöprosessin aikana huomasimme, että työskentelytapamme ovat hyvin erilaiset. Siksi päätimme jo alkuvaiheessa hyödyntää osaamisemme jakamalla työn vahvuksiamme vastaaviin alueisiin. Koska opinnäytetyöympäristö ja kohderyhmä olivat toiselle meistä erittäin tuttuja, oli tarkoituksenmukaista hyödyntää hänen tietojaan näihin aiheisiin liittyvissä tehtävissä. Samalla toinen meistä tutustui teoriaan ja aikaisempiin tutkimuksiin. Välillä yhdistimme osatehtävät kokonaisuudeksi. Aikataulullisesti työ eteni mallikkaasti. Tosin keskusteltuaamme aiheesta totesimme, että toimikuntatyöskentely aloitettiin liian myöhään. Jouduimme yllättäen vähentämään toimikuntakokousten määrää kesäajan aikataulujen takia. Toteuttaaksemme kaikki alkuperäisen suunnitelman mukaiset kuusi kokousta, olisi meidän pitänyt aloittaa toimikuntatyöskentely paljon aikaisemmin.

Vapaa-aikatoimikunnan kokoukset nauhoitettiin ja kokouksista laadittiin muistiot, jotka lähetettiin sekä asukkaiden omaisille että asumispalveluyksikköön. Muistioiden ansiosta oli helppo palata menneisiin tapahtumiin ja toimikunnassa koottuihin asioihin. Ne jäivät dokumenteiksi asukkaiden omaisille. Ajattelimme, että he saavat niistä tukea toiminnan jatkamiselle opinnäytetyömme päättymisen jälkeen. Toiveenamme on, että toimikuntatyöskentely jatkuu omaisten tai ohjaajien toimesta. Keskustelimme aiheesta alustavasti 14.8.2008 järjestetyssä kokouksessa ja päätimme siitä loppukokouksessa 6.11.2008.

Tietoutemme kehitysvammaisten henkilöiden elämästä lisääntyi huomattavasti. Vammaisten ihmisten asema puhutti meitä molempia. Toisaalta vammaisten henkilöiden asiat ovat Suomessa hyvin. Heidän asumiseensa on panostettu perustamalla pieniä, kodinomaisia asumisyksiköjä. Kokemustemme mukaan heidän fyysisestä, psyykkisestä ja sosiaalisesta hyvinvoinnistaan huolehditaan. Edelleen monet heistä tapaavat omaisiaan, ystäviään ja harrastamassakin käydään. Toisaalta asumisyksiköissä asuu toimintakyvyltään hyvin eritasoisia asukkaita. Mietimmekin, suunnitellaanko toiminta liiaksi paljon hoivaa ja avustamista vaativien asukkaiden ehdoilla? On erittäin tärkeää tukea jokaisen asukkaan yksilöllisiä vahvuuksia siten, että ne tulevat käyttöön ja hyödynnetyksi asukkaan elämässä. Uskomme osallistumisen ja osallisuuden mahdollisuuksiin. Toki opinnäytetyöprosessimme oli ”sukellus” vammaispalvelujen maailmaan. Opimme kyselemällä, kuuntelemalla ja seuraamalla. Tärkeintä oli silti osallistuminen kehitysvammaisten arkeen.

Kritiikkimme opiskelijoina kohdistuu ensisijaisesti opinnäytetyöprosessin ja käytettävissä olevan ohjauksen välisiin aikataulullisiin tekijöihin. Kun ohjausta ei kesäaikana saanut, oli aikataulujen puitteissa toimittava itsenäisesti. Itsenäinen toiminta tuotti suunnitelmien hylkäämisistä aiheutuvaa, turhauttavaa lisätyötä. Oletamme, että tutkimuksen tilaajalle muodostui toteuttajaorganisaatiosta (Metropolia) ja opinnäytetyön tekijöistä (Metropolian opiskelijat) epämääräinen kuva.

Kokonaisuudessaan opinnäytetyöprosessi opetti meille suunnitelmallisuutta, kurinalaisuutta ja pitkäjännitteisyyttä. Jossain määrin opinnäytetyön työllistävyyskin yllätti. Koimme, että varsinkin toimikuntatyöskentelyn suunnittelu tehtiin nopealla aikataululla ja viimeisillä mahdollisilla hetkillä. Juuri tästä syystä johtuen jouduimme tinkimään visuaalisesta toteutuksesta. Tyytyväisiä olimme siihen, että pienistä hankaluuksista huolimatta pystyimme toteuttamaan suunnitelmamme melko onnistuneesti. Tähän vaikutti se, että vuorovaikutus välillämme toimi erinomaisesti. Emme vastanneet täysin toistemme odotuksia työparina olemisesta, mutta siitä huolimatta luottamus välillämme oli hyvä. Odotuksista, onnistumisista ja epäonnistumisista keskusteltiin. Pystyimme jakamaan ajatuksiamme tasavertaisesti.

Vaikka toteutimme opinnäytetyömme ulkopuolisena interventiona, pohdimme sosiokulttuurisen innostamisen viitekehystä asumisyksikön ohjaajan toimenkuvan viitekehystenä. Mielestämme hyvä jatkotutkimuksen aihe olisi sosiokulttuurisen innostamistoiminnan hyödyntäminen asumisyksikön ohjaajan työssä. Selvityksen kohteena voisi olla se, miten innostamistyö näkyy jatkossa ohjaajan arjessa ja millaista vaikuttavuutta sillä on asukkaiden elämään. Pitkällä aikavälillä asiaa voisi selvittää

seuraamalla, muuttaako innostamistoiminta asumisyksikön toimintakulttuuria vai jäävätkö innostamisyrietykset yksittäisiksi.

Asumisyksiköiden arjessa toimitaan helposti heikoimpien avun tarvitsijoiden ehdoilla. Millaisia keinoja olisi löydettävissä varsinkin syvästi kehitysvammaisten ja puhumattomien asukkaiden toiveiden selvittämiprosessissa? Kyse on siitä, millaisia kommunikaatiomenetelmiä syvästi kehitysvammaisten henkilöiden kanssa on käytettävissä. Mielestämme vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen tunteminen ja osaaminen eivät kuulu sosionomien ydinosamisalueeseen, mutta niiden hallinta on edellytys vammaispalvelussa työskenteleville. Edellä mainittu osaaminen olisi auttanut meitä puhumattomien asukkaiden toiveiden selvittämisessä.

Mielenkiintoista olisi selvittää, miten toimikuntatyöskentelyn kautta saatua informaatiota käytetään asumisyksikön toiminnan suunnittelun tukena? Opinnäytetyössä tuotettiin vain tietoa. Ohjattavien ja autettavien asukkaiden toiveet poikkesivat paljon toisistaan. Miten tietoa hyödynnetään asumisyksikössä? Edelleen selvitystä vaativaksi seikaksi ehdotamme sitä, jatkuuko vapaa-aikatoimikunnan toiminta syksyn 2008 jälkeen? Seuraamme mielenkiinnolla myös sitä, minkälaiset toimintaedellytykset vapaa-aikatoimikunnalla jatkossa on. Löytyykö omaisten ja ohjaajien joukosta sosiokulttuurisesta innostamisesta kiinnostuneita henkilöitä, jotka ottavat vastuun toiminnan kehittämisestä?

Asukkaiden vapaa-ajan viettoa koskeva tieto tarjoaa yhteisön jäsenille ja heidän omaisilleen sekä asumisyksikön toiminnan ohjaajille mahdollisuuden elää yhdessä värikästä arkea. Se vahvistaa asukkaiden yksilöllistä identiteettiä. Avoin, jaettu tieto tarjoaa mahdollisuuden solidaariseen asumispalveluyksikön vapaa-ajan toiminnan suunnitteluun ja toiminnan järjestämiseen.

LÄHTEET

- Asumispalvelut. 2008. Uudenmaan erityispalvelut. Verkkodokumentti.
<<http://www.uep.fi/palvelut/asumispalvelut>>. Luettu 29.8.2008.
- Autio, Tiina 1993: Vaikutusmahdollisuudet ja elämänlaatu. Kehitysvammaisten kokemuksia itsemääräämisestä. Kehitysvammaliiton julkaisuja 16/1993. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Euroopan neuvoston vammaispoliittinen toimintaohjelma 2006. Helsinki: Yliopistopaino.
- Huttunen, Riitta-Leena 1998: Selviydytään elämässä - projektin aikuisten kehitysvammaisten oma-apuryhmien toiminnasta, sen edellytyksistä ja esteistä. Teoksessa Huttunen, Riitta-Leena (toim.): Oma apu paras apu? Aikuiset kehitysvammaiset pienryhmissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. 21-29.
- Hämäläinen, Juha 1999: Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopio: Kopijyvä.
- Kaski, Markus – Manninen, Anja – Mölsä, Pekka – Pihko, Helena 2001: Kehitysvammaisuus. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Kinnunen, Pekka – Penttilä, Liisa – Rantala, Jaakko – Salonen, Kauko – Tervo, Timo 2003: Innostuskirja. Nyt. Sosiokulttuurisen toiminnan polunpäitä. Opintokeskus Kansalaisfoorumi: Painotalo Suomenmaa.
- Koivula, Pirjo 1998: Itseapuryhmissä opiskelevien kehitysvammaisten minäkuva. Teoksessa Huttunen, Riitta-Leena (toim.): Oma apu paras apu? Aikuiset kehitysvammaiset pienryhmissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. 42-63.
- Kurki, Leena 2007: Innostava vanhuus. Anjalankoski: Solver palvelut Oy.
- Kurki, Leena 2002: Persoona ja yhteisö. Personalistinen sosiaalipedagogiikka. Jyväskylä: Paino Kopijyvä Oy.
- Laki kehitysvammaisten erityishuollosta. 1977/519.
- Lehtovaara, Petra 1998: Lievästi kehitysvammaisten kokemuksia syrjäytymisestä vapaa-ajalla. Päättötyö. Helsingin sairaanhoito-opisto.
- Leimio – Reijonen, Susanna 2002: Valistuksesta vastuunottoon. Tutkimus sosiokulttuurisesta innostamisesta, ehkäisevästä päihdetyöstä ja sen toteuttamisesta nuorten parissa. Helsinki: Stakesin monistamo.
- Lind, Päivi 2002: Vapaa-aika vammaisen elämässä. Opinnäytetyö. Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia.
- Linnakangas, Ritva – Suikkanen, Asko – Savtschenko, Victor – Virta, Lauri 2006: Uuden alussa vai umpikujassa? Vammaiset matkalla yhdenvertaiseen kansalaisuuteen. Helsinki: Valopaino Oy.
- Matikka, Leena 1999: Kehitysvammaisten ja muun väestön elämänlaadun vertailu lama-Suomessa. Teoksessa Vesala, Hannu (toim.): Kehitysvammatutkimusta 1997. Helsinki: Kehitysvammaliitto. 60-74.

- Metso, Annika 1998: Aikuisten kehitysvammaisten oma-apuryhmän perustaminen, toiminta ja arviointi. Teoksessa Huttunen, Riitta-Leena (toim.): Oma apu paras apu? Aikuiset kehitysvammaiset pienryhmissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino. 66-76.
- Nouko - Juvonen, Susanna 2000: Kehitysvammaiset ja muutoksen vuosikymmen. Sosiologian väitöskirja. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Nummelin, Tuija – Matikka, Leena M. – Vesala, Hannu T. 2000: Kohteesta kumppaniksi. Kehitysvammaiset elämäntutkimuksen haastattelijoina. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.
- Sternberg, Synnove 2004: Mahdollistava yhteisöllisyys – Sukellus setlementtityöhön. Pro gradu. Helsingin yliopisto.
- SWOT arviointimenetelmänä 2001: Menetelmän käyttöyhteys. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Verkkodokumentti. Päivitetty 28.2.2001. <<http://www.tkk.fi/Yksikot/YTK/koulutus/metodikortti/Swot.html>>. Luettu 23.3.2008.
- Syrjälä, Satu 1997: Laitoksesta lähiyhteisöön. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 1997: 4. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Tavoitteena kaikille kuntalaisille sopivat ratkaisut. 1997. Esite. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus.
- Vilka, Hanna – Airaksinen, Tiina 2003: Toiminnallinen opinnäytetyö. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Öhman, Anneli 1993: Vaikeammin vammaisten sosiaaliset suhteet. Kehitysvammaliiton julkaisuja 17/1993. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry.